
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥सुक्तिमुक्तावलि पान ४८

॥अयं अद्वैतामृतग्रंथः प्रारभ्यः पत्रे २३॥

६३८

1

श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीसरस्वत्यै नमः॥ श्रीगुरुभ्यो नमः॥ हरिहरसरस्वतीयद्गुरुरीड्यः परमहं-
सो॥ सजगन्नाथपदोत्तरसरस्वती शब्दसंवेद्यः॥१॥ कर्मंदिकंठाखेकारसारं वेदांतवारिधेः॥ रचयत्ये-
मलग्रंथमद्वैतामृतसंज्ञकं॥२॥ आसीद्यतिवरः कश्चिद्विवेकाश्रमसंज्ञकः॥ यत्प्रसादेन बद्धो मुक्ति-
मार्गमुपागताः॥३॥ स स्वोचितं मठं लोके क्वचनापि विचारयन्॥ नावाप तं मनो यत्र यतेस्तस्य प्रसी-
दति॥४॥ नवकाकांकनंदत्रिगजसंख्याविलोकिताः॥ ८३९९९९९ मठास्तेन जगत्यस्मिंस्तेषु लेभे स्थि-
तिं न सः॥५॥ एवं गिरिवरारण्यसरित्सागरवापिकाः॥ पश्यता किल तेनैक्षि पावजन्याभिधो मठः॥६॥
द्विसप्तकामयोरम्यो नवद्वारविभूषितः॥ सोचिताचारनिर्वृत्तियोग्यस्तीर्थपदाश्रयः॥७॥ सर्वलो-
कोपभोगाप्तिपरमोपायसंभृतः॥ बहुजन्मसमभ्यस्तैरवाप्यः सुकृतोच्चयैः॥८॥ जगन्मंगलमूर्तिश्री-
रामचंद्रार्चनोचितः॥ यस्मिन्नधिष्ठितं चित्तं पंडितस्य प्रसीदति॥९॥ बहुना किमिहोक्तेन पातालेभु-
वि वा दिवि॥ निवासयोग्यो नान्योऽस्ति मठः संन्यासिनां सतां॥१०॥ स विवेकाश्रमो भिक्षुर्दिक्षु चंक्रमणा-
दितः॥ स्वोचितं तं मठं वीक्ष्य तत्र निष्ठामुपागतः॥११॥ क्षामे विवेकाश्रमनाम्नि तत्र यतीश्वरे लब्धपदे
कथंचित्॥ उपाजगामाथ शनैर्हसंती काप्यंगनानंगविलाससंभ्रमिः॥१२॥ सापंचमालापमुपात्तगानो

१

स्रक्चंदनाज्जितशरीरयष्टिः॥ प्रतप्तक्ष्मांबूनदवर्णोरम्यापीतासवाघूर्णितनेत्रपद्मा॥१३॥ दिव्यप्रसूनप्र
चितप्रगल्भाधम्मिल्लभारोपचितैर्विलासैः॥ अप्यारुरुक्षुः परमंपदंतत्क्षमोहयंतीजनदुर्निवारा॥१४॥
सविवेकाश्रमस्तन्वीतांवीक्ष्यातीवदुःखितः॥ मनसाचिंतयामासपरिम्लानमुखांबुजः॥१५॥ विवेका
श्रमठवाचः॥ बह्वायासैरिदंस्थानंमयाप्राप्तंचिरात्किल॥ अत्राप्ययंमहाविघ्नःकुतस्त्यःसमुपागतः॥१६॥
वैराग्यतीर्थसंन्यासीप्राणेभ्योपिप्रियोमम॥ अस्यांसत्यांकथंचात्रस्थितिंप्राप्स्यतिकातरः॥१७॥ शमारम्य
दमारण्यादीनांसंन्यासिनांप्यमं॥ तथावैराग्यतीर्थस्य सतिकात्रस्थितिःकथा॥१८॥ एवंसतिमुमुक्षापिता
पसीनागमिष्यति॥ उच्छिन्नामुक्तिरेषास्य द्वयंसर्वनिराश्रयाः॥१९॥ अस्मत्समाजसंवासस्थानमेषमठः
किल॥ अत्रेयंकादुर्विदग्धावेताळीवसमागता॥२०॥ पदापियुवतींभिक्षुर्नस्पृशेद्दारवीमपि॥ इतिवृद्धोक्त
यःसंतितत्कुतस्याःसहस्थितिः॥२१॥ निर्मलंसुघृतमप्याज्यपात्रंसन्निधिमुष्मणः॥ प्राप्यद्रवत्येवतथायोषि
तासंन्निधैस्यतिः॥२२॥ जितहारोथवावृद्धोविरक्तोव्याधितोपिवा॥ यतिर्नगच्छेत्तंदेशंयत्रस्यात्प्रतिमा
स्त्रियः॥२३॥ विषवल्लीमरुद्दिग्धेबाधतेप्राणिनंयथा॥ योषित्स्पर्शीतथावायुर्बाधतेमस्करीश्वरं॥२४
संभाषणावलोकादिदूरेतिष्ठतुयोषितां॥ अहिदंशस्मृतिरिवस्मृतिस्तासांमृतिप्रदा॥२५॥ योषि

3

न्म्रलाबुधैः प्रोक्ताः सनर्थाः शरीरिणां॥ अपि ब्रह्मेंद्रचंद्रादिदेवानां का कथा नृणां॥ २६॥ अपि राज्यं नरव
रेस्स्वर्णोपश्येच्च लोष्टवत्॥ स्त्रियं कुणापवत्पश्येद्यः स्यात् स दुर्लभो यतिः॥ २७॥ सख्याषो हीत तो नैषायो
षा दोषा विगोरवात्॥ प्रमोषायप्रवृत्तापि सन्निवासस्य दैवतः॥ २८॥ न चान्योत्र नरः कश्चिद्योस्याः प
क्षविकोर्षितं॥ गमिष्यतीयं किंमित्रैः किं वा ख्यास्यति संततं॥ २९॥ अथ वा वयमेवेनां पश्चामोस्या श्चिकी
र्षितं॥ प्रत्यक् प्रवणचित्तानां चूराकी किं करिष्यति॥ ३०॥ विषयास्तावदेवैते प्रगल्भन्ते बलादयः॥ प्र
त्यगात्मरतिर्यावद्ध्वानो देति देहिनः॥ ३१॥ आत्मप्रेम्णि समुत्पन्ने विषयप्रेम नश्यति॥ योषित्प्रेम्णिस
मुत्पन्ने माल्यप्रेमेव कामिनां॥ ३२॥ आत्मतत्वविदः कामा योषित्पिंडास्प्रकल्पितात्॥ बिभेत्ति न हि रज्ज
तोरज्जुसर्पात्परेक्षितात्॥ ३३॥ पुंस्त्रीषंढविभागास्त्वयं न मस्तावदुद्दंचति॥ यावन्नोदेति विज्ञानुश्चि
तोद्वयमहीभृति॥ ३४॥ वैराग्यपतीर्थसचिवे विवेकाश्रमसंज्ञके॥ मयि व्याघ्र इवाज्ञानां प्रौढिः का वास्ति
योषितां॥ ३५॥ इति निश्चित्य संन्यासी दासीमिव पुरस्थितां॥ मन्यमानः स्त्रियं कांतामूचिवान्मुनिस
त्तमः॥ ३६॥ कासि कस्यासि ललने कुत्रत्या किं च वांछसि॥ नोचितास्मिन्मठे भाति स्थितिस्तव वरानने॥
३७॥ येत्र संन्यासिनः शांता दांता उपरतास्तथा॥ तितिक्षवः समाधिस्थाः पश्यंत्यात्मानमात्मना॥ ३८॥

२

पूर्वजन्यकर्मवसश्चियाः निर्भोग्यास्त्वयंस्यद्गुरकानाथविमोहिनी॥५१॥ अहोस्मो भाग्यमेतेषुंमुमुक्षूनांमिह॰
यामहत॥ यदेतद्धनाङ्ग्याहित्वाराऽप्यश्रितावनं॥५२॥ भिक्षाचर्यंश्रुतिप्रोक्तमित्यवश्यंयदिष्यते॥ श्येनसंदृश
मुखेः किमपराधमितीर्यतां॥५३॥ त्यक्त्वासर्वाणिकर्माणिश्रोतस्मार्त्तानिसर्वथा॥ परमन्नियतेधर्मेभिक्षाचर्यंमुमु
क्षुभिः॥५४॥ भिक्षां च कुर्वतामेषां तदलाभे बुभुक्षया॥ मरणंवाभवेन्नित्यं नरणंवापिविवनं॥५५॥ वित्तेषणा
दिव्युत्थानप्रतियोग्यात्मवितनं॥ विहायाभिवदन्वेदो भिक्षाचर्येनलज्जसि॥५६॥ वदंतिवृद्धाः शतशःपथाय
क्षस्तथाबलिः॥ निर्भोग्यानांश्रुतिः कांवाभिक्षातोन्यांक्रियांवदेव॥५७॥ आत्माद्रष्टव्यइत्यादियद्वदंताः प्रचक्ष
तेतदस्मदादिभिः किंवानात्माप्रत्यक्षईक्ष्यते॥५८॥ हस्तपादाद्यवयवसन्निवेशविशेषयुक्॥ प्रत्यक्षमीक्षतेह्या
त्माविधिस्तत्रनिरर्थकः॥५९॥ अथोपनिषदःकश्चिद्देहाद्भिन्नोस्तिसापिचेतू॥ सर्वेषांप्रियएवात्मातदर्थंचप्रियंज
गत्॥६०॥ तत्किंवित्तसुखादीनांप्रियात्मात्मनःपर॥ त्यागोयमुच्यतेकस्मात्तदिहस्वात्मनिपीड्यते॥६१॥ यथो
पनिषदः कश्चिद्देहादन्यः परः प्रियः आत्मास्तितत्तर्पयंतु विषयेरिंद्रियार्पितैः॥६२॥ हंतास्मान्क्लिश्यतेकिंवास्मा
नम्रेच्छोत्वमंडने॥ अधःशय्यारण्यवासब्रह्मचर्यशमादिभिः॥६३॥ श्रृण्वंतुमधुरान्शब्दान्वीणानारीसुखोद्
तान्॥ स्पर्शंतुम्रदुलाः शय्यास्तथासारंगलोचनाः॥६४॥ पश्यंतुकनकाश्मानिनारीरूपाणिसर्वदा॥ भक्षयंतुव

यत्र देहेंद्रियप्राणमनोबुद्धिभ्यः परं स्पृश्यते ॥ विविक्तः प्रत्यगात्मायं यतिवर्यैर्मुमुक्षुभिः ॥ ३९ ॥ यत्र वेदानुवच
नैर्यज्ञैर्दानैस्तपश्चयैः ॥ तथैवानशनेनात्मज्ञानमिच्छंति सूरयः ॥ ४० ॥ इहामुत्रफलोद्विग्नाः शक्तिला
स्पर्यनिर्णयं ॥ अस्तणपसंगो कुर्वंति श्रुतानां यत्र पंडिताः ॥ ४१ ॥ पांचजन्याभिधे तस्मिन्मठे श्रीशंकरनाम्न
ये ॥ विश्वमंदिरयोग्याख्यास्तवे नैवोचिता स्थितिः ॥ ४२ ॥ विवेकाश्रमवाक्यं तदेकपर्यालोचना ॥ वस्तुं
प्रस्तुतरायपेक्षा श्रमेणोवोपच क्रमे ॥ ४३ ॥ चित्तवृत्तिरहं भङ्ग्येष्वास्मि भगि ॥ नीतवा ॥ त्वपुनर्मौनजाना
सियदुसन्न्यासि संप्रति ॥ ४४ ॥ ये ये मठास्त्वया त्यक्ताः यश्चेदानीमुपास्थितः ॥ तान्सर्वान्पालयंतं मां वि
धिवत्साधिदेवतां ॥ ४५ ॥ पां घ्यामि विषयान्सर्वान् शब्दादीन्हृदयंगमान् ॥ तदुपस्थायकं तत्त्वं मापी
च्छामि शोभनं ॥ ४६ ॥ न कर्मत्यागमिच्छामि तस्य त्यागमेव वा ॥ यथेच्छसि भवान्स्वः कर्मंदित्वमुपागतः ॥
४७ ॥ त्यक्त्वा पुत्रैषणां वित्तैषणां लोकैषणामपि ॥ भिक्षाकार्यप्रतिग्रहमितीदं सोऽहं संमहत ॥ ४८ ॥ यस्या
दो सन्निवेशो ध्ययनमपि तथा यस्य गेहेषु काले स्वर्थानुष्ठानमिष्टं विविधवस्तु चयैर्वेदहे षप्रहेयः ॥ प्रोते
यसंनिवेशोऽध्ययनमपि तथा यस्य कांतारदेशे र्थानुष्ठानं च भिक्षाभरतिवय इहसोहय इत्यइदोस्य ॥ ४९
ज्योतिष्टोमाद्भवेत्स्वर्ग इतीयं गुडजिह्विका ॥ नस्त्रोमुंड्यारेड्भिक्षा इति तत्त्वार्थदं वचः ॥ ५० ॥ इतिमांकल्पनां

वेश्यादिविविधान्यत्र नान्यहर्निशं ॥६५॥ माल्केकुसुधं कस्तूरी मोक्षोकुसुममालिकाः ॥ चिंतयंतु सदा
सौख्यं मम भूयो भवेदिति ॥६६॥ इत्यादि बाकुलल्यंते चित्तवृत्तिकिलाविलां ॥ विवेकाश्रमआहे नांहस
त्किं चिन्निजाग्रजं ॥६७॥ चित्तवृत्ते विपर्यस्ता सति त्वं भाषसे बहु ॥ ततस्त्वनामकिं वानः क्षीयते बहु भिषितैः ॥६८॥
अविवेकतमोजालं निराकर्तुं न हि क्षमः ॥ सूर्यकोटिप्रभापुंजः का कथा त्वान्य तेजसो ॥६९॥ अविद्यायान्निमया
नां सेवातिमधुरायते ॥ विद्वत्क्रमिः किं विज्ञानाति माधुर्यं शर्कराश्रयं ॥७०॥ लोकालोकपरस्सागमाश्रितायो
हि ज्ञेतवः ॥ ते किं ज्ञानंति रूपाणि सुवर्णादिगतान्यपि ॥७१॥ अविवेकी विजानीयात्तत्त्वार्थं यदि कश्चन ॥ बधिरो
पि विजानीयात्तंत्री कंठोत्थितास्वरा ॥७२॥ तत्त्वमाधुर्यविज्ञः स्यात्न घविघ्नेकसंश्रयः ॥ मात्स्दुग्धरसाभिज्ञस्तदा
स्यात्क मठाधिपः ॥ भेकः ॥७३॥ अज्ञानाक्षिविनिस्नाणां तत्त्वगंधोपि दुर्मिलः ॥ कर्पूरस्यो घ्राणाभिज्ञाः किं भिज्ञाल्ल
मुनप्रियाः ॥७४॥ त्रिविधैस्तापतप्तानां तत्त्वछाया सुखं कुतः ॥ शीतस्पर्शं तुरंगाणां पतंगानो युज्जां कुतः ॥७५॥
चित्तवृत्ते ततोभंडे भिनिवेशं परित्यज ॥ विषयेषु विषेष्वस्मात्धनेघवर्षातता ॥७६॥ चित्तवृत्ते समाश्लिष्यापि
यं वित्तसुखमीश्वरं ॥ दुःखाड्ढविषयासंगं वांछती किं मलज्जसे ॥७७॥ चित्तवृत्ते मा वर्णाश्च विषयान् व्यभिचारिणः
सति प्रियेन रक्ते स्मिन्नात्मन्यव्यभिचारिणि ॥७८॥ आस्मनदा बुधिस्त्रयाश्चि त्तवृत्ते स्तवापरैः ॥ किं सुखे

दुग्धपाथोधिमीनस्येव पयोतरे॥७९॥ आत्मन्यानंदवाधौ त्वमुन्मज्जसि निमज्जसि। चित्तवृत्ते विषयतः किम
न्यदभिवांछसि॥८०॥ आत्मैव सुखरूपस्ते चित्तवृत्ते स्थिरं श्रित। विषयान्सुखवात्मानः किं तेषु सुखं हि तव॥
८१॥ चित्तवृत्ते परित्यज्य सुखं किं त्विसुखं ततः। यदीच्छातेतत्कुर्यात्म सुखं विषयजं त्यज॥८२॥ चित्तवृत्ते वि
नाशे च सुखं त्वं यदि वांछसि। तर्हि देहोपाधिनाशाद्विनाश्यात्मसुखं त्यज॥८३॥ आत्मरं सुखमात्मानमव
प्यांतस्त्वया त्वया॥ चित्तवृत्ते बहिर्निष्ठा ध्वंसते विषयाः कुतः॥८४॥ सुखात्मा तत्प्रकाशात्मा चिदात्मा ते
करस्थितः॥ कथं चित्तवृत्ते वांछाते जडे विषयजे सुखे॥८५॥ यत्प्रसादाद्विषयजं सुखं ते प्रातिभासते॥
तदात्मसुखमुत्सृज्य चित्तवृत्ते किमीहसे॥८६॥ पशुः पयो विहायोच्चैर्यथा यवसमिच्छति॥ तथात्मसुख
मुत्सृज्य विषयान्किं तु वांछसि॥८७॥ उष्ट्रः करकवृक्षार्थं यथा मृत्याम्रपल्लवान्॥ चित्तवृत्ते त्यज्य स्व
कमात्मानं विषयार्थिनी॥८८॥ हतं भ्रमसि किं त्वा मथुनीव विषयार्थिनी॥ आत्मानंदसमासाद्य चित्तवृत्ते
स्थिरा भव॥८९॥ गुणान्हित्वा परस्योच्चैः खलो दोषान्यथेक्षते॥ हित्वात्मानं चित्तवृत्ते विषयानेव वीक्षसे॥९०॥
बहुना किमिहोक्तेन चित्तवृत्ते वदामि ते॥ आत्मानंदेन संपूर्णा स्थिरा भव कृपां कुरु॥९१॥ न चैकांते न वि
षया चित्तवृत्ते सुखप्रदाः॥ उपात्ता अनुपात्ता वा प्रापशो दुःखदा इमे॥९२॥ भृंगसारंगमातंगपतंगशफ

...ज्ञान्॥ नेक्षसे चित्तवृत्ते किं विनष्टान्विषयाशया॥९३॥ शब्दः सुखैकहेतुश्चेत्कोकिलालापवर्त्ततः॥
प्राप्यते विषयासक्तैः किं न रामम भाषितं॥९४॥ स्पर्शः सुखप्रसूतिश्चेदंगनालिंगनादिवत्॥ अंगारा
लिंगनादीन्विषयी किं न वांछति॥९५॥ रूपं चेत्सुखमाधत्ते ततो विषयलंपटैः॥ कनकस्यैव का कस्य
किं न रूपमवेक्ष्यते॥९६॥ आनंदप्रद एव स्याद्रसो यदि च सेवितः॥ रसालपल्लववत्तिर्दिसेव्यं किं न्नेद्रवा
रुणो॥९७॥ गंधः संधत्त आनंदं यदिमं दानिगाह्यतः॥ धूपधूमवदेव स्यात्सोऽत धूमोऽपि दोषदः॥९८॥ य
एवं सुखमाधत्ते विषयो दुःखदे द्विसः॥ अजीर्णमरणायैव कल्प्यते खंडपायसं॥९९॥ चित्तवृत्ते ततो नि
त्यं तथान्तातिशयं सुखं॥ आत्मरूपमुपादाय स्वस्था भवभवौषधं॥१००॥ ॥इति श्रीमत्परमहंसपरिव्रा
जकाचार्यहरिहरसरस्वतीशिष्यजगन्नाथसरस्वतीविरचिते अद्वैतामृते प्रथमः कवलः॥ छ॥ ॥विवे
काश्रमवाक्यानि समाकर्ण्याथ सादरं॥ चित्तवृत्तिः क आत्मेति जिज्ञासां समुपाददे॥१॥ स प्रश्रयमुपा
सीना विवेकाश्रममाह सा॥ कोऽयमात्मा यमानंदरूपं तद्बोध्यते त्वया॥२॥ आत्मा पहतपाप्मायः सोऽन्वे
ष्टव्यो विपश्चिता॥ स विजिज्ञासितव्यश्चेत्यस्त्येषा श्रुतिशासनं॥३॥ याज्ञवल्क्योऽपि मैत्रेयीमुवाचात्मप्रि
यो प्रिति॥ द्रष्टव्य आत्मा श्रोतव्यो मन्तव्यश्च विचक्षणे॥४॥ स निदिध्यासितव्यश्चेत्यात्मनो दर्शनाय ते॥

मननादथविज्ञानात्सर्वविज्ञानमित्यपि ॥५॥ ततोब्रह्महितमात्मानंचिदानंदात्मकंमुने ॥ विवेकाश्रमयेन ॥
त्यज्ञेयंविषयानिमान् ॥६॥ आत्मेवतावदतिरिक्ततयानभातिदेहेंद्रियासुनिचया ॥ त्कुतएवतस्य ॥ आनंदता
नहिपरंप्रतिभातिपुंसांशब्दादिजन्यसुखतःसुखमन्यदीषत् ॥७॥ तस्मादात्मप्रबोधायकार्यकारणस
घतःमुंजेषिकावन्निष्कृष्यस्वेष्टमात्मानमीरय ॥८॥ इत्युक्तिंचित्तवृत्तकामाकुर्ययतीश्वरः ॥ इत्थंविचा
रयामासक्षणमात्रनिमीलितुः ॥९॥ अस्तुसन्नाविपर्यस्तास्मृतिभ्रष्टाविवर्जिता ॥ बोधनीयाकथंचेषारं
डापांडित्यवादिनी ॥१०॥ योपिकुर्याद्यत्रनेदंपःपिबेद्याबुभुक्षणी ॥ यस्तत्रेहाबुधिंदोर्म्यासनेशोमूर्खबो
धने ॥११॥ विपर्यस्तमतिंमूर्खंबोधयामीतियोवदेत् ॥ मूर्खंमूर्धाभिषक्तंतंदूरतःपरिवर्जयेत ॥१२॥ सुवि
स्पष्टेपिविषयेविपर्यस्तोनदुष्यति ॥ पित्तोपहतजिह्वस्यगुडदःकिंकरिष्यति ॥१३॥ तत्तर्कपरिहारेणाविवि
द्दष्टांतसंश्रयात् ॥ बोधनप्रसादनीयोस्यानोचेदत्रस्थितिःकुतः ॥१४॥ विवेकाश्रमएवंस्वचेतसापरिचिं
तयेत् ॥ उवाचचित्तवृत्तिंतांबद्धमूलतमस्तरुं ॥१५॥ त्यक्त्वाकांतारसंचारंराजमार्गमुपागता ॥ बोधनी
यासिकेनापिप्रकारेणात्मसंश्रये ॥१६॥ तद्रूपचित्तवृत्तेत्वंमद्वाङ्स्थूलमानय ॥ समातरालपरिधि
कल्पितछिद्रपंचकं ॥१७॥ शरावमानयतथादीप्तस्थूलदशाश्रयं ॥ आनीयात्रापवरकेगाढध्वांतसमाश्रये ॥१८॥

५

निधायदीपंभूभागेतस्योपरिचरानने। निधेहिभांडंतन्मुखंबहिस्त्वंछिद्रसंधौ॥१९॥ वीणांशिरीषपुष्पं
चसुवर्णापानकंतथा। कस्तूरींचक्रमेणेवविनिवेश्यसुमध्यमे॥२०॥ तथाकृतेतयाप्राहविवेकाश्रमयोवि
राट्। अस्मिन्घटांतापवरकेतन्वि। किंचित्पश्यति॥२१॥ साप्रत्याहप्रपश्यामिस्थितंवीणादिपंचकं॥ एव
मुक्तेचित्तवृत्त्याविवेकाश्रमआहता॥२२॥ वीणादयःप्रकाशंतेस्वतोकच्छिद्रतोपिवा॥ भांडतोवान्यतोवेत्ति
संशयमेनिराकुरु॥२३॥ साप्रत्याहपुनर्बालाशालासोभाग्यसंपदः॥ वीणादयोनभासंतेस्वतोनसुषि
रैरपि॥२४॥ नभांडेनापिकिंत्वंतःस्फुरतादीपतेजसा॥ प्रकाशंतेयतोह्येतेवीणाद्याविनिवेशिताः॥२५॥ पुनरा
हहसन्भिक्षुर्दीयतेजोगिरात्वया॥ विवक्षितंकिमत्राग्निःशरावंवादशापिवा॥२६॥ अन्यद्वृत्तिवद्व्यक्तं
यत्रासक्तंमनस्तव। चित्तवृत्तिःपुनःप्राहशरावंनविवक्षितं॥२७॥ नदशास्नेहसंपन्नाकिंतुयच्छुभ्रपकाक्
तिः॥ शरावंसस्नेहदशावशात्स्फुरतिकिंचन॥२८॥ तेजोगिरामयायोगिंस्तदेवात्रविवक्षितं। विवेकाश्र
मईदृशातद्गिराज्ञोषमाससः॥२९॥ स्मितात्थारोमांचकंचुकोदंचितांगकः॥ सुवन्नयनतोवारिनिश्चलो
चलराजवत्॥३०॥ आस्मन्येवासनायपश्यन्नात्मानमखिलात्मकं॥ बभूवांघोगलद्बंधोबाह्येषुविषयेस्व
यं॥३१॥ चित्तवृत्तिःपुनःस्वस्मिन्समयेतीवविस्मिता॥ बभूवतादृशंवीक्ष्यविवेकाश्रममंतिके॥३२॥ पूर्वापर

परामर्शी चकारैवं वसाहृदि॥ ममात्मतत्त्वबोधाय प्रवृत्तोयं यतिः किल॥३३॥ तत्रोपमोपमेयत्वं कृतं माण्डशारयोः॥ इंद्रियच्छिद्रयोरेवं समत्वं हृच्छयवयोः॥३४॥ अंतःकरणसस्नेहदशयोर्दीपजीवयोः॥ पिबा पिविषयावीणाद्याश्रयात्उपदर्शिता॥३५॥ तदनेन प्रकारेण विदात्मा मे निरूपितः॥ भिन्नो देहेंद्रियादिभ्यः स्वप्रकाशोन्यभासकः॥३६॥ प्रसंगाद्दनुधानं मुकुरप्रतिबिंबितं॥ प्राप्यप्रत्यंचमात्मानं जातो बाह्यदृशोज्झितः॥३७॥ परहस्यात्मनोऽस्पृष्टो रूपतामानतः कुतः॥ इति प्रष्टव्य एवासाविति तपाविनास्पृशत्॥३८॥ स्पष्टस्तयापण्यवृत्तिचेत्ताः कर्मंदिपुंगवः॥ उन्मीलिताक्षो नोचितं तस्याः वीक्ष्य जगाद तां॥३९॥ देहः परमहंसानां नान्यस्पर्शार्हो पिकस्यचित्॥ विशेषतस्तु नारीणां कामादिमलिनात्मनां॥४०॥ नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते॥ इति प्राह प्रपन्नाय गुडाकेशाय केशवः॥४१॥ तस्मात्प्रत्यक्परिज्ञानगो दयाविमलीकृतः॥ देहो यतीनां न परस्पर्शपंकमिहार्हसि॥४२॥ शौचं तु द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यंतरं तथा॥ मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यं मनःशुद्धिस्तथांतरं॥४३॥ इति स्मरन्त्या समादिष्टं यस्पर्शो वद्वयं भवेत्॥ सयात्यधिकृतिं [illegible]शुःपादसंवाहनादिषु॥४४॥ निषेधो यत्र जागर्त्ति नां गमं गेन संस्पृशेत्॥ सुदुर्लंघ्योपि भिक्षूणां [illegible]रक्षितात्मनां॥४५॥ श्राद्धे धिकारिविधिषु न्यायविद्भिरुदाहृत॥ निषेधेषु पुनर्मूढैः श्राद्धस्वाश्रा

६

द्ध एव च ॥४६॥ श्वचाण्डालादिभिस्स्पृष्टा विषयासंगदूषिता ॥ योषित्स्य परमहंसस्य स्पर्शास्यंगं कथं मम ॥४७॥
खलोंगुल्यापि संस्पृष्टः स्कंधमारोहतीति यत् ॥ व दे विरुद्धं दुःशीलितं तत्त्वय्यरचितं त्वया ॥४८॥ स्पृशेन्न कं
चित्संन्यासीति तं च नान्यो न स्पृशेत् ॥ बाह्याभ्यंतरशुध्या द्यो नि कसेत्स्फटिकोपमः ॥४९॥ अप्रक्षालित
कंथा ये ये चाप्रक्षालिताम्बराः ॥ अप्रक्षालितशिक्या ये चाप्रक्षालितदंडिकाः ॥५०॥ ये धातुसंग्रहे लुब्धा ये म
ठवधिकारिणः ॥ ये यानारूढकृपणाः स्त्रीसंभाषणलोलुपाः ॥५१॥ वृथाकथानुरूपायै रक्ता ये परिग्रहा
सप्रियश्च ये ॥ ये चाथर्वणकार्यज्ञा ये विद्यालोकसंग्रहे ॥५२॥ प्रमादिनो बहिश्चित्ता पिशुनाः कलहोत्सुकाः ॥
पतिपाशाश्चित्तवृत्तेस्ते हि त्याज्यास्त्वया खलु ॥५३॥ शयानमपि यं कंचिन्नरं विज्ञानबोधयेत् ॥ किं पुनर्यो
गिनं प्रत्यक्चित्तांकं कुंचितांतर ॥५४॥ आस्तामेतच्चिता वृत्तेनापराधो यमत्र ते ॥ त्वसंवादापराधोस्यो दंडो
यो पारमेश्वरः ॥५५॥ अथ ब्रूहि मयोदीर्णं त्वया भद्रं व धारितं ॥ न वेति न हि साने हमन्यत्रासक्तमानसः ॥५६॥
विवेकाश्रमसंभाषामेषा कर्णापि न व्यथा ॥ चित्तवृत्तिः प्राप कं तु स्वापराधमैन्यथा ॥५७॥ दुष्टस्यापि स्व
भावेन देवात्सत्संनिधौ स्वति ॥ न प्रसीदति यस्यात्मा प्रस्तरः स कथं नरः ॥५८॥ उवाच च परिम्लानमुखो ह्य
रुपराधतः ॥ नम्रीभूतपराइत्थं प्रश्रयस्याय युग्वचः ॥५९॥ परापराधसंभूतः सूता कोपाश्रुश्रुस्तति ॥ परा
ज्ञानपरामर्शविनाशाम्पतिनार्णवे ॥६०॥ मुने जिज्ञासया यात्तमस्य चित्तजनगर्हित ॥ प्रम्णोह्यादविनयं

म

(13)

साक्षासीत्तक्षमांकुरु॥६१॥ किंचेयमफलायांचाक्षमायाःपुरतस्तव॥ सतांक्षमायसहज्ञानदीनवचनोद्भवा॥६२
देहादिभ्योविविक्तोपतत्कयापिघापयात्वया॥ अस्मत्तत्वंप्रकृतिंतंमयातदवधारितं॥६३॥ कोनुस्मरंविपर्यस्तं
तत्रापिस्त्रीत्वदूषितं॥ आत्मतत्वज्ञतांसघोनयेत्वत्रभवातिते॥६४॥ इदानींज्ञातुमिच्छामितेज्ञोरूपत्वमात्मनः॥
प्रमाणेनवसुत्तयापिप्रसादंमयितत्कुरु॥६५॥ इत्युक्तःसतयाप्राहविवेकाश्रमयोविराट्॥ प्रमापयांतेभि
भास्यामितेज्ञोरूपत्वमात्मनः॥६६॥ जनकोनामवैदेहआसीद्ब्रह्मविदांवरः॥ स्वमंदिरमुपोपातंयाज्ञवल्क्य
ख्ययोगिनं॥६७॥ विधिनापूजितंभक्त्यावरदानसमुत्सुकं॥ कामप्रश्नवरंवव्रेसतस्मैतवरंददौ॥६८॥ तत्र
प्रश्नेषुबहुषुसत्स्वप्यन्येषुभूपतिः॥ किंज्योतिरयंपुरुषइतिपप्रच्छयोगिनं॥६९॥ आदित्यज्योतिरेवान्य
मितिप्रसाहतंमुनिः॥ तस्योपपादकंचाहयाज्ञवल्क्योनृपंप्रति॥७०॥ आस्तेपल्ययेनेकर्मकुरुतेपुरुषो
त्रयन्॥ विपर्ययेतितदादित्यज्योतिषैवतिनिश्चिनु॥७१॥ पुनःपप्रच्छतंभूपआदित्येस्तमितेसति॥ किंज्योतिर
यंपुरुषइतिसोथब्रवीद्वचः॥७२॥ चंद्रमाएवपुरुषज्योतिरित्यवधारय॥ उपपत्तिंतुपूर्वोक्तामेवंविद्धिनरा
धिप॥७३॥ पुनःपृच्छतिभूपालेवह्निर्वाग्वयोगिराट्॥ ज्योतिष्ट्वेनाभ्यधात्सर्वोपपत्तिपरिबृंहितं॥७४॥ सर्वे
षांज्योतिषांप्रत्यस्तमयेसतियोगिराट्॥ किंज्योतिरयंपुरुषइतिपृष्टस्तुभूभुजा॥७५॥ स्वयंज्योतिरितिप्राह ७

प्रसक्तं तमसं तमः॥ अतः श्रुतिप्रमाणं मे ज्योतीरूपत्वमात्मनः॥७६॥ युक्तिं चात्राभिधास्यामि तां सम्यगवधारय।
ज्योतिष्टं नाम तं ब्रूहि यद्वाक्षिप्यते त्वया॥७७॥ जातिरूपं यदा दृष्टं तेन दात्मनि निवेद्यते॥ असामान्यविशेषात्स्मा
यतोयं परमेकलः॥७८॥ सूक्ष्मभास्वररूपत्वमुष्णस्पर्शत्वमेव वा॥ यदि ज्योतिर्धर्मिदृष्टं तेन तत्र तीति दुरासदं॥७९॥
अरूपं तमथास्पर्शमाहुर्वेदान्तवादिनः॥ उदयास्तमयं यत्तु मनिंधनमहेतुकं॥८०॥ स्वयं प्रकाशमानं सघ
दन्यस्य प्रकाशकं॥ तज्ज्योतिरिष्टं तत्र चेतदात्मैव न चापरं॥८१॥ तदेतज्ज्योतिषां ज्योतिरिति श्रुतिवचः स्फुटं॥
भातं तमनुभातीति तदसर्वमिस पर वचः॥८२॥ तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति श्रुतिस्तथा॥ सर्वं येन विजानाति
विजानीयात्तु केन तं॥८३॥ आत्मानं केन जानीयादित्यर्थश्चापरा श्रुतिः॥ उक्तप्रकारं ज्योतिष्टं प्रतीचः स्फुरत्
यसत्॥८४॥ यदि चात्मा तु नैवस्यात्जडस्यात्तज्जडस्तथा॥ ततः॥ जगदांध्यप्रसक्तिः स्यादेषा युक्तिः परामता॥
॥८५॥ अत्रतत्वाहरंतीममितिहासं नवोद्भुतं॥ यस्याकर्णनमात्रेपातमः पुंसां विनश्यति॥८६॥ संभेदो भुवि
भद्रेस्ति गोदागरुडगंगयोः॥ हरिद्राख्यानदी सुद्राविद्राविन्तजनास्तुभा॥८७॥ हरिद्रमेभिः पक्षेणा सेवितं
पापतापनुत्॥ दिनत्रयेण च तथा सेवितं वांजराजलं॥८८॥ सघस्तुगोतम्या अखंपूर्वीककार्यकृत्॥ दिन
त्रयेण च तथा संदर्शनादेव तथा संगमेजलमीरितं॥८९॥ रटंतीह पुराणानि ब्रह्मादीनि पुनः पुनः॥ वंजरा
संगमादन्यतीर्थं पुंसां न मुक्तिदं॥९०॥ अवसद्ब्रह्मशर्माख्यस्मिन्संगमे कश्चन द्विजः॥ सुमंगलेति तस्यासीत्सती

15

मंगलदर्शने॥ ९१॥ तयोर्गोदावरीमात्रसेवासक्तचित्तयोः॥ भूयान् कालो व्यतीयाय पुत्रप्राप्तिमवाप्स्यतोः॥
९२॥ पुत्रकामनयो वै कुर्वतोः कर्म किंचन॥ अंत्ये वयसि संप्राप्ते बभूवाथ सुतः किल॥ ९३॥ ततस्तादृशमभिप्राप्य
पुत्रं योस्तु स्वचित्तयोः॥ कालः कश्चिद्व्यतीयाय व्ययपोस्तस्य पालने॥ ९४॥ स चोपनीतः प्रज्ञावान् प्राप्य वेदः स्वका
सितु॥ यथाशक्ति स्वधर्मेषु रतः पित्रोर्बभ्राद् दृढव्रतः॥ ९५॥ एवं तस्मिन्स दाचारे ब्रह्मचारिव्रते स्थिते॥ ब्रह्मशर्मा
पिता वृद्धस्तत्समीपमुपागतः॥ ९६॥ स्वरेणापितरं ज्ञात्वा प्रज्ञाचक्षुरुवाच तं॥ पितर्जी नास्ति केनाहं कर्मणांध
त्वमाश्रितः॥ ९७॥ इति पृष्टः पिता प्राह विमुंचन्नश्रु दुःखितः॥ तातरत्नापहारेण प्रायोस्यां त्वं धृतो नरा॥ ९८
हसन्तु वाच तं पुत्रः पितर्जन्मांतरे कृतं॥ हितुं किमत्र वदसि हृत्तमत्र वदाम्यहं॥ ९९॥ कारणास्त्रागुणाः कार्ये
आरभंते गुणानिति॥ लोका वदंति शुक्लेभ्यस्तंतुभ्यो न सितः पटः॥ १००॥ तद्वदंधास्मि तु जीत त्वमस्तुष्मास्याम
हं कथं ब्रूयाश्चेत्कथमंधोहमिति तन्म द्वचः श्रृणु॥ १॥ तत्स्नानमियं गोदा निष्कामं कर्म वंजरा॥ उभयोः
संगमे स्नाता मुक्तिं यांति न संशयः॥ २॥ यत्र गोदावरी देवी संगता वंजराजले॥ तत्र स्नाननिवासस्थमु
क्तिहेतुः सतां मतः॥ ३॥ गुरुस्मृतो नदीयत्र — हस्य तैजले॥ प्रयागस्तस्य तीर्थस्य किंकरीभावमृच्छति॥
॥ ४॥ ब्रह्मज्ञानप्रवाहोयं सर्वकर्मापनोदकृत्॥ गौतमी नाम तस्यां वै याति लब्धबुद्धिं त्रमस्तु सः॥ ५॥ ततो ब्र
ह्मास्त्रमादाय शमको मारितः स्त्वया॥ यन्मोदां मुक्तिदां प्राप्य पुत्रं प्रार्थितवानसि॥ ६॥ आकर्णयामिलो

के॥ यच्चरितं तेन कृतं महत्॥ स्नानान्मिह त्वत्राद्य पिय त्वया पुत्रेच्छया कृतं॥७॥ स्वस्त्ययनादिभिः पुत्रा किं
प्रार्थ्यते न बहुशः॥ ते: को वा क्रियंते तु धर्मास्तदर्थमिति चिंतय॥८॥ क्षणिकाय सुखायैव ग्राम्यधर्म्मं प्रकु
र्वते॥ नराणां स्त्रकराणां वानुषंगिण्येव संततिः॥९॥ उत्पत्तिरिह जंतूनां पित्रादृष्टकृता न हि॥ यदि स्यात्त
तर्हि स्फुरते विह्वमयः कथं॥१०॥ यत्र यस्य समुत्पत्तिः स्यात्तत्तत्कर्म्मसंभवा॥ पित्रोः क्लेशेरलं तत्र तस्य
व्यभिचारिभिः॥११॥ धर्मो एव कृता कुर्युः यदि संततमीप्सितं॥ ग्राम्यधर्म्म विनाप्येते किं न दद्युः स्वकं
फलं॥१२॥ दृष्टकर्मभिरुत्साघेयो दृष्टहेतुमिच्छसि इति॥ भोजनेच्छ वत्स्यर्थं सत्यागादिकरिष्यति॥१३॥
जाता अपि सुतास्तात त्यजंते यस्य वांछया॥ तदा स्मज्ञानमुत्सृज्य विस्मृतः प्रार्थितस्त्वया॥१४॥ मानुषं ज
न्म संप्राप्य पशुपक्षिविलक्षणं॥ आत्मज्योतिर्न यः पश्येद्सोऽधो नाक्षिवर्जितः॥१५॥ यआत्मज्योतिरुत्सृज्यो
दयास्तमयवर्जितं॥ सोऽदयास्तमयं ज्योतिः सेवते सोंऽध इष्यते॥१६॥ अवश्यमीक्षणीयात्मज्योतिरुत्सृज्य
वीक्षते॥ पुत्रमित्रकलत्रादि यः सोऽध इति कथ्यते॥१७॥ गौतमी प्राप्य तत्रापि वज्ज्रासंगमत्वया॥ यद्वीक्ष
णीयं तत्नेक्षितं तेंऽधस्त्वं न संशयः॥१८॥ बहुना किमिहोक्तेन गौतमीतीरमाश्रितः॥ यः केवलं हि कामासक्तः
सोंऽध एव सतां मतः॥१९॥ तस्मादंधः समुत्पन्नो ह्यमप्यंधो भवं किल॥ सुतो हि प्रायशस्तात पितुः सादृश्य

मश्नुते॥२०॥परंतु गोतमीतीरे कृतेन सुकृतेन मे॥ यत्प्रार्थितात्जनिस्तेन नाहमंधोस्मि सर्वदृक्॥२१॥च
क्षुः सूर्यादयो लोके दृश्यभेदेषु केषुचित्॥ सहायतां प्रपद्यंते भास्वरस्य चिदात्मनः॥२२॥ अंधकाराच्छि
तं वस्तु प्रकाशयति दीपकः॥ यथा तेजादयस्तद्वच्चितिस्तु र्भास्करादयः॥२३॥ भास्कराद्याः प्रकाशंते न स्व
तः किं तु चिद्गताः॥ स्वतस्तेषामप्रकाशत्वे अस्मान्मन्यपेक्षाः कथं न ते॥२४॥ चक्षुर्यस्यास्ति विमलं स शब्दं किं क
रिष्यति॥ बधिरः पश्यपत्राक्षः किं शब्दं प्रतिपद्यते॥२५॥ तस्माच्चिद्रूपमेवैतदं सर्वं द्रष्टुमिष्यते॥ तद्यस्य
स्फुरति स्पष्टं सोंधः कथमिवेष्यते॥२६॥ यो धता मम संज्ञाता सा नेदुष्कृतसंभवा॥ किं त्वनुग्रह एवायं रा
घवस्य परो चिदात्मनः॥२७॥ तथा संधतया नाभूद्बंधो दारादिको मम॥ न कर्मस्वाधिकारोस्मृतो भूत्वा ना
र्थसंस्मृतिः॥२८॥ पश्यतो नः परं ज्योतिर्ज्योतिरंतरभासकं॥ मम प्रतिहता दृष्टिर्न बाह्ये किंचनेक्षते॥२९॥
आयाश्चित्तसुताद्येतन्मायामात्रं विजानतः॥ कायाद्विवित्तं चात्मानं मायासंके वशिष्यते॥३०॥ हरः स्थित
तस्य सततं मह्त्त्वं तयोतो मलं॥ अहः क्षरजनी क्षेपाप हस्तित तमस्तते॥३१॥ रामो हमस्मीति विजानतो मे
कामो न वित्तेन सुतेन लोके॥ कामो हवा तत्त्रीक्ष्व कर्मबीजं नामोर्जितं वाक्भवार्णवस्य॥३२॥ न चंद्रसूर्यौ मि
मदर्शनायोनवाकृशानुर्न परोक्ति शैले॥ येषामभावेपि यदंतरास्ते ज्योतिः सदा तत्परिचिंतयामि॥३३॥

१

मनोदशावशेषं मे विषयस्नेहवर्जितं॥दहस्यंतमनस्तस्तुमत्कर्मशल्कभस्मपः॥३३॥अतःपरंप्रवक्ष्यामिहि
तंतेशृणुतत्स्थितः॥येनत्वंविषयासंगंहित्वायास्यसितत्पदं॥३४॥अहंरामइतिज्ञानमहंतोछित्तिकारणं॥
दहतंभवमालोक्यनहंतकिमुपास्यते॥३५॥आत्मानमेवसुखरूपमुपेक्ष्यतातविश्लेशामेषिविषयोद्
वतोषसिध्यै॥गंगाजलेनिवसितात्तृषितेनपुंसाकिंप्रार्थ्यतेबुकुरकल्पितकूपनिष्ठं॥३६॥सच्चित्सुखात्म
कमवाप्तवतात्मरूपंकस्मात्त्वयाविषयजंसुखमेषितव्यं॥यःस्वस्तिमेतिघृतपायसशर्कराभिःकिंत
स्यहंतवदकंजिक्याप्तिहस्यं॥३७॥पत्नसंगाव्यवहारमेतमखिलंसंसारयत्यंजसातच्चिंतामपहायदग्ध
विषयाशक्तिस्तवास्तिकुतः॥किंसंसारभयंतथोपिकिमथानंदंपरंगाहसेकिंवाव्यंवरचेष्टितंतवभवक्ले
शायपल्कल्पते॥३८॥कामाद्धिधर्मासहितंभवत्तोमनोयत्तद्धनसिद्धिमुपयातिसदोज्वलेन॥तद्व्याति
रातरमपास्यपितःकुतस्तेबोधायवास्रमहसःशमतेत्यपेक्षा॥३९॥यदिह्येवंमनासितेशंकाप्यकःप्रव
र्तते॥बालोयंपंडितंमन्यइतितातस्तत्स्फुरणं॥४०॥पश्चुंपरमहंसश्चेत्याख्यादेहस्यनात्मनः॥वदविद्वत्तद
तस्येकोविशेषश्चिदात्मनि॥४१॥अविवेकविवेकौयौभेदकौपशुहंसयोः॥तौमनोपरिणामित्वाच्चिद्रूपस्ये
नचिदात्मके॥४२॥अतश्चिदात्मभेदेषुसर्वेषुसमइष्यते॥उच्चावचत्वमन्यस्यभ्रांत्याचिद्रूपइष्यते॥
॥४४॥नचितःसंस्मृतिमतीनस्तोवापिलिंगकैः॥घटायत्रघटीछन्नाप्तमज्जितनभोशवत्॥४५॥काममे

हान्वितं तात मनस्त्वीयं विशोधय ॥ उदस्य यदि वा चात्र तमुपास्स्वैतदमीश्वरं ॥४६॥ शोकमोहादिभिर्धर्मैर्लिप
स्तत्साक्षिणो भवते ॥ नीलपीतादिभी रूपैस्त्वं प्रकाश्यैरवेरिव ॥४७॥ शोकमोहौ मुनोनिष्ठा जरामृत्यू तवक्षि
तौ ॥ प्राणानि क्षुत्पिपासे च तु सुखं महोदय ॥४८॥ परद्रव्यापहारेण यथा चौरो निपीड्यते ॥ अन्यो मिथ
यसंवित्या विदात्मैवं प्रदुष्यति ॥४९॥ अंतःप्रकाशमानं सघनं ज्ञानं तरभासकं ॥ चक्षुस्तदेवाविनाशं चक्षु
ष्मांस्तेन मानवः ॥५०॥ अतः पुत्रो मम सांधोयं प्रोक्तेनेंदुमृत्ताच्चयेः ॥ इत्यविद्यापरित्यज्य स्वचक्षुर्विमलं
कुरु ॥५१॥ मुख्यं हि चक्षुरात्मैव सर्वदृश्यप्रकाशकं ॥ तन्माबिन्यं च विवित्तेन तस्मात्तद्विमलं कुरु ॥५२॥ बो
धितस्त्वं पितो वाचकोयमात्मेति तं वद ॥ देहेंद्रियासुसंघाते कस्त आत्मा विचक्षण ॥५३॥ जनकेनैवमा
दिष्टः प्रज्ञाचक्षुरुवाच तं ॥ येन पश्यति रूपाणि शब्दान्यन्न शृणोति च ॥५४॥ गंधं गृह्णाति येनाथ येन स्प
र्शं प्रपद्यते ॥ रसं जानाति येनात्र स आत्मेत्यवधार्यतां ॥५५॥ अशनायापिपासे यः शोकमोहं जरामृतिं ॥
अत्येति विद्वांस्तस्त्वे स आत्मेति श्रुतेर्बलात् ॥५६॥ अध्येषितः सुतेनैवं ब्रह्मशर्मा सचिंतनात् ॥ वृंजरा
संगमेवैषं तन्विमुक्तिं प्राप्य द्विजोत्तमः ॥५७॥ वित्तमत्र मया प्रोक्तं मंधोपाख्यानमुत्तमं ॥ वित्तं पतीविशेषेण
विषयाशां परित्यज ॥५८॥ ॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यहरिहरसरस्वतीशिष्यजगन्नाथस
रस्वतीविरचिते अद्वैतामृते द्वितीयः कवलः समाप्तः ॥ ॥ इत्थं प्रबोधितातेन विवेकाश्रमयोगिना ॥ चिद १

त्मा नो विनिश्चिस पप्रच्छ पुनरेव तं ॥१॥ भ्रातर्विवेकाश्रम सम्यगुक्तं युक्त्या प्रमाणेन चिदात्मतत्वं ॥ आनंदता
यां पुनरस्य मानं युक्तिं च मे ब्रूहि विमोहिताय ॥ २ ॥ चित्तवृत्तेरिदं वाक्यं श्रुत्वा संतुष्टमानसः ॥ स विवेकाश्र
मः प्राह तद्विपर्यासमिच्छवः ॥ ३ ॥ वांछस्युपेयं त्वं गिनोपायमभिवांछसि ॥ यदुष्टचित्ता विषयैः पच्छस्व
त्मसुखं महत् ॥ ४ ॥ क्षणिके विषयेऽद्भुते रागनंदे रभिस्तया ॥ शक्यं ज्ञातुं कथं भद्रे त्वया त्मसुखमीप्सितं ॥ ५ ॥
रसालफलवस्तुं सामंतः करणमिष्यते ॥ अपक्वं बकुदोषाय पक्वं तोषाय कल्पते ॥ ६ ॥ दुष्टेंद्रियः स्वेष्टतमं विष
यं कथमश्नुते ॥ पित्तोपहतजिह्वस्य दुर्लभो गुडगोरसः ॥ ७ ॥ बलवत्स्वस्वज्ञातीयग्रहणापादितो ग्रहः ॥ यथा
कामलरूपोस्थः शंखशौक्ल्यविघते ॥ ८ ॥ तथा विषयज्ञानंदग्रहणापादितो ग्रहः ॥ आत्मानंदस्य तत्वं गिनि
वर्तेता चिरात्कथं ॥ ९ ॥ दुष्टे विषयज्ञानंदबिंदुसुंबनलंपटे ॥ मनः स्तुनि कथं वास्या दात्मानंदाब्धिदर्शनं ॥ १० ॥
हिरण्यनिधिमाच्छिन्नमक्षेत्रज्ञा यथा नराः ॥ परिभ्रमंतोप्युपरि न विंदंत्यस्य प्रबोधतः ॥ ११ ॥ न केदिवं ब्रह्म
लोकेयां सोपिमाः प्रजास्तथा ॥ प्रत्यक्तया न विंदंति महामोहावगुंठनात् ॥ १२ ॥ इति सौरेश्वरं वाक्यद्वयं श्रुति
सुखाश्रयं ॥ श्रुते वदुक्तमेवार्थमितति तन्स्यवधारय ॥ १३ ॥ महामोहविलासोत्थविषयानंदसंरतः ॥ न भा
सते तिकस्थोपि प्रत्यगानंदचंद्रमाः ॥ १४ ॥ लब्ध्यत्रैलोक्यराज्येन भिक्षानाकांक्ष्यते यथा ॥ एवं लब्ध्वपरा
नंदं क्षुद्रानंदं न कांक्षति ॥ १५ ॥ इति सौरेश्वरं वाक्यं परानंददुरापतां ॥ दृष्टांतमिषतो वक्ति ह्यस्य सिसंक

थं नुते ॥१६॥ चित्तवृत्तेर्यदासंगं त्यक्त्वा विषयजे सुखे ॥ प्रत्यक्प्रवणतां यास्यस्यथानंदं समाप्स्यसि ॥१७॥
रंभातिलोत्तमादिस्वरंगनालिंगनादिजं ॥ सुखं किं प्राप्यते स्वर्गे प्रमाणाकर्णनान्न भिः ॥१८॥ ज्योतिष्टोमा
दिकर्माणि स्वर्गमानस्मृतिं विना ॥ सुखं स्वर्गस्थमाप्नोति मानान्वेषणयास्य किं ॥१९॥ तद्वच्चित्तविशुध्या
दिद्वारा प्रत्यक्परा यदि ॥ भविष्यसि वृथा रोहतदात्मानंदमेष्यसि ॥२०॥ ततो व्यर्थोयमुद्योगो वक्रो
शाव हस्तवा ॥ पदात्मानंदमानं च तत्प्राप्तिं चापि पृच्छसि ॥२१॥ ज्येष्ठास्य यथापि भगिनी सन्मार्गानुसरतासि
च ॥ ततः आत्मानंदतायां मानं युक्तिं वदाम्यहं ॥२२॥ अन्वयव्यतिरेकाख्यं तपः कृत्वा भृगुः किल ॥ आनंदं
ब्रह्मणस्तत्वं ज्ञातवानिति याश्रुतिः ॥२३॥ याच विज्ञानमानंदं ब्रह्मेति प्राह निश्चितं ॥ सेषानंदस्य मीमां
सेत्युपक्रम्य शतोत्तरान् ॥२४॥ त्यक्त्वानंदांश्च दतिया प्राप्तानंदमनुत्तमं ॥ आनंदं ब्रह्मणो विद्वानित्या
हेति च या श्रुतिः ॥२५॥ एषोस्य परमानंद इति या वक्ति चस्युट ॥ कोह्येवान्यादिति प्राह त्यानंदत्वं परात्म
नः ॥२६॥ तदाद्याश्रुतयो ब्रह्मानंदत्वं यांति मामता ॥ न च तास्वन्दना तासु प्रामाण्ये कोपि संशयः ॥२७॥
नचापूर्वे तरोस्यन्न शिष्टत्रैवर्णिकाश्रितं ॥ तासामर्थं परित्यज्यांगीकुर्मोत्र कल्पितं ॥२८॥ अद्वितीयचि
दानंदात्मत्वरूप आत्मनि ॥ तात्पर्यं निर्णयोपायैः षड्भिश्चास्य यथार्थता गतेः ॥२९॥ येस्मिन्विप्रतिपद्यंते तर्के १
रापातसुंदरैः ॥ ये वा वेदांतवाक्यानां स्वेष्ट यार्थांतरं क्वचित् ॥३०॥ कल्पयंति नरा नैते चेष्टश्चद्धाः किंतु वा

नरा॥ दंडनीयामहीपाद्धैः रासभारोहणादिभिः॥३१॥ अद्वितीयेश्रुतिप्रोक्ते ब्रह्मरूपे त्रयेक्षिदां॥ कल्पयति
निराश्यास्तेतेनिष्कास्याः पुराद्बहिः॥३२॥ वरंबंध्यामठीलोके वरंव्याघ्रप्रसूरपि॥ नादृशीमास्तु जननीया
स्तेभेदवादिनं॥३३॥ भेदवादमदोन्मत्ताः कार्याकार्यकथोज्झिता॥ मूढ्वसंपर्कमात्रेण कथं वाच्या द्विजा
इति॥३४॥ ऐकात्म्यदूषणोद्युक्ताद्विजामेतेपितुस्त्रिजा॥ यदिनेवं कथंकुर्युर्वेदांतार्थविपर्ययं॥३५॥ तस्मादन
प्रसूतत्वादप्रामाण्यत्रयोक्षिता॥ मानमानंदभावस्यादात्मनोस्यत्रयीशिखा॥३६॥ एवंसत्यपियुक्तोयंसु
कंब्रास्तिसुश्रुतो॥ तमस्तांब्याहरिष्यामिहरिष्यामितवस्तव॥३७॥ सर्वस्यजंतोरात्मैवप्रियोनास्त्यत्रसंश
यः॥ प्रियतातस्यकाचेष्टाविंस्तुतोसत्तिहेतुका॥३८॥ सुखप्रकाशहेतुत्वमन्यद्वाकिंचिदीप्सितं॥ विषयेंद्रि
यव्यक्तिवात्सुखस्याश्रयतामता॥३९॥ सुखप्रकाशहेतुत्वमन्यद्वाकिंचिदीप्सितं॥३९॥ नतावस्तुसुखहेतु
त्वव्यभिचारिंद्रियादिषु॥ प्रियाणितान्यपिस्युश्चदात्मवेतिकथंवच॥४०॥ प्रार्थनीयंममात्मेतद्वितीयंनो
पसर्जनं॥ तत्प्रियंपंडितैःप्रोक्तंनेंद्रियादिचतादृशं॥४१॥ वस्तुतोविषयोभूतयत्सुखत्वेनसंमतं॥ तदप्या
त्मनपूर्वोक्तप्रियलक्षणलक्षितं॥४२॥ ममात्मेत्यनुकूलस्यैवत्वेप्यपितत्सुखं॥ नतथाप्यात्मशे
षत्वादनन्यार्थतयामतं॥४३॥ अनुपाध्यनुकूलत्ववेद्यंयत्तत्सुखंमतं॥ इतियत्तात्किंकेरूपोक्तंतदात्मन्ये
वयुज्यते॥४४॥ नद्वितीयेःक्रिमत्रेष्टमाश्रयत्वमितीर्यतां॥ यत्सुपानेदानतात्स्यादात्मनःपरिणामता॥४५

यथा चानित्यतापि स्यात्तथा स्वर्गादिषु ध्रुवः ॥ बदास्य यथा कुंडं तथात्माचेत्सुखाश्रयः ॥४६॥ तदुपादान
मन्यत्स्यात्तस्मिन्नंत्ते निरीक्ष्यते ॥ अनेनैव तृतीयोपि पक्षो पास्तः प्रतीयते ॥४७॥ चतुर्थे तु सुखात्मत्वं प्रिय
त्वप्रत्ययगोस्मिनः ॥ तथा सति न कोपि स्यात्क्षतिः कस्यापि वादिनः ॥४८॥ इत्यात्मानंदरूपत्वे संक्षेपाद्युक्ति
रीरिता ॥ अत आत्मसुखप्रीता सुखं विषयजं त्यज ॥४९॥ ॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यहरिहरस
रस्वती शिष्यजगन्नाथसरस्वतीविरचिते तृतीयः कवलः ॥ ॥ इत्थं विवेकाश्रमशीतरश्मिर्वाक्चंद्रिका
चर्चिततुष्टचित्ता ॥ निजानुजं सा किल चित्तवृत्तिः पुनर्बभाषे परपुष्टभाषा ॥१॥ भ्रातर्विवेकाश्रमस
म्प्यग्रकं प्रतीक्ष्यानंदमहोमहत्त्वं ॥ प्रपश्य यद्दिश्यम्यधुनापि किंचित्तदुत्तरप्रीतमना विधेहि ॥२॥ त्वयाय
दुक्तं विषयप्रभूतं सुखे सजे तत्र न हेतुरस्ति ॥ किं साविक्षेभोपि महाविभूतीस्त्यज यत्क्षेखेटकहादृका
दि ॥३॥ तत्त्वश्चिरानंदपरिप्लुतापि त्यक्ष्यामि तोषाद्विषयोद्भवान्न ॥ कः पंडितोप्यम्भैगविवर्धमानं निंद्य
स्पदेश्ये यसि तत्पृप्तिमेति ॥४॥ संवर्धिता हं विषयोत्थदोषैः प्राप्तापरानंदकथामिदानीं ॥ त्यक्ष्यामि चे
त्तामहदागसा तद्दुःखी भविष्यामि निमेषमात्रात् ॥५॥ यः पालितो येन सता सता वा स तं परित्य
ज्य विनापराधं ॥ श्रेयेत्स्वमृच्छ्रं चयेद्धि गच्छेत्स विध्वंसमसाहसेन ॥६॥ शब्दादिजन्येषु ~~हसेषु~~ सु
सुखेषु कस्मादियत्त्वहेतुं वदको विदोसि ॥ विना न हेतुं विषयोत्थतोषत्यागं करिष्यामि भवद्वचोभिः ॥७॥

रतिचित्तवृत्तिमविनीतवचे विषवल्लरीं विषयसंगरतां॥ समिरीक्ष्यामि क्षुमैरयमंगजो जगदोध्यना
शज्ञनकवचनं॥८॥ विषयाणां तन्वितत्वमपूर्वमेव निरूपितं॥ तेषां पुनः पक्षपातान हि स्मरत्यावप्रभुस्मि॥९॥
स्वप्नोपलब्धराज्येन रंकोपि न हि तुष्यति॥ किंपुनः प्राप्तसाम्राज्यः परमार्थतएव यत्॥१०॥ साम्राज्यस्य श्रेयोन्य
दन्विषेद्यदि तत्पारमार्थिकं॥ स्वल्पं वा बहु वा स्वात्मश्रेयसे तु न सज्जते॥११॥ संवतो राजपुत्रो वने भिल्लेन
कस्चन॥ न त्वं भिल्लो राजपुत्र इत्याप्तेन प्रबोधितः॥१२॥ स त्यक्त्वा भिल्लधर्मं राजधर्मान्समाचरत्॥ कि
नाम स्याच्चित्तवृत्तिभणाभस्मि भविष्यति॥१३॥ विमृश्यैः राज्यमुत्सृज्य स्वात्मराज्योपलब्धये॥ निद्रां
कर्तुं यथा याति वनं वर्जितसज्जनं॥१४॥ करस्थितं तथा स्वात्मानंदमुत्सृज्य भामिनि॥ प्रवृत्तास्मि भ्रमा
त्सिद्धं भोक्तुं विषयजं सुखं॥१५॥ विषयास्तावदस्य सुर्यघर्मा पारमार्थिकाः॥ ततज्जन्यसुखप्राप्तिलंप
टं को निवारयेत्॥१६॥ यः सर्पे स्रग्भ्रमोपेतस्तद्धृधायाभिधावयैति॥ हस्तसस्पृक्तजंयत्क्वासकिं सुख
मवाप्स्यति॥१७॥ विषयाणां भ्रमोत्पत्वं श्रुतिरेवाह शोभने॥ प्रकाशयंतीमम र्थं वक्ष्यमाणां मयोदितां॥
॥१८॥ यत्र द्वैतमिव भाति तत्रान्योन्यं विजिघ्रति॥ अन्योन्यं पश्यति तथा शृणोत्यन्योन्यं दंतिके॥१९॥
अन्योन्यं चाभिवदति मनुतेन्योन्यं दीप्सितं॥ विजानाति तथान्योन्यमिति वक्ति श्रुतिः किल॥२०॥ यदा स्वै
वाभवत्सर्वं मुदिते ज्ञानभास्करे॥ तदा तु केन कं जिघ्रेत्पश्येत्तच्चकेन कं॥२१॥ शृणुयात्केन कं तत्राभि

वेदस्यपि केनकं। मन्वीत केन कं तद्धि ज्ञानीयात्केन कं॥२२॥ सर्वं येन विजानाति तं विजानीयात्केन तं। विज्ञा
तारमिमं केन विजानीयान्मनागपि॥२३॥ स एष नेति नेत्यात्मा योगृह्यो नहि गृह्यते। अशीर्यः शीर्य
ते नाहं यमसंगो नहि सज्जते॥२४॥ सितो न व्यथते नैव रिष्यति प्रबलैरपि। परादाद्ब्रह्म तं येन्यदात्मनो
ब्रह्म वेद तं॥२५॥ क्षत्रं परादात्तं वेदयोन्यत्र क्षत्रमात्मनः॥ लोकाः परादुस्तं कालोकांश्च यो वेदान्यत्र चा
त्मनः॥२६॥ विरादेवाश्च भूतानि तं परादुरसंशयं॥ आत्मनोन्यत्र यो वेदान्वेदान्भूतानि वेद तान्॥
२७॥ सर्वं परादाद्योन्यत्रात्मनो वेदाखिलं पुमान्॥ इदं क्षत्रमिदं ब्रह्म इमे लोका इमे सुराः॥२८॥ इ
मे वेदास्तथा भूतानीदं तथाखिलं॥ यत्किंचित्तद्विजानीयादयमात्मेति कोविदः॥२९॥ सदेव सो
म्येदमग्र आसीदेकमद्वयं॥ इति वश्रुतिरन्या ह नेह नानेति किंचन॥३०॥ मृत्योः स मृत्युमाप्नोति
यो नानेव पश्यति। एतदात्म्यमिदं सर्वं सत्यमात्मैव केवलं॥३१॥ इत्याद्यभिवदंत्योहि श्रुतयः शोध
सहस्रशः॥ श्रुतयः संति वामोरु जगन्मिथ्यात्वबोधने॥३२॥ तस्माज्ज्ञात्वा जगत्सर्वमगत्स्वप्नजलोपमं॥
सच्चिदानंदमात्मानं भ्रतत्रयवर्जितं॥३३॥ सर्वं जगदिदं भाति गंधर्वनगरोपमं॥ आत्मसौधं परित्यज्य॥
तत्सौधानि किमिच्छसि॥३४॥ ताडितः पुष्पविकलाकृतमकर्णास्व कद्रुतिः॥ सरमा च रमा वस्यांसा मा
प्नुह्यसि तिनभ्रमं॥३५॥ यथा तथा क्वचिद्भिन्ना क्वचिद्भिन्ना क्वचित्प्रभुता॥ चित्तवृत्तेर्यजस्येनं विषयेषु भ्रमे

नदि॥ ३६॥ वारितापि मुकुन्दात्मा भजते मक्षिका क्षतं॥ तथा प्रतिहतापि त्वं भुंजे से विषयोच्चयं॥ ३७॥ अज्ञा
नमात्रपरिकल्पितमाकलय्य विश्वं विदामनिशुजगमिवस्रजीद॥ भीतो जवेन भवती मिह चित्तवृत्ते तस्या
गतो प्युपहसिष्यति नेवलोकः॥ ३८॥ अज्ञानसंभ्रवमिदं जगदित्य वेहि नास्यापरं किमपि कारणमस्ति स
त्य॥ सत्ये हि शुक्तिसवलेस्फुरतो परोक्षरूपस्य कोन्वनवबोधमपास्य हेतुः॥ ३९॥ सत्यादिदं यदि भवे
त्तभ्भवेन्नरषाणतिन्मिथ्यात्वमस्य सुखभोगेनुभवानुसारि॥ नह्येव घवद्भवति तद्धटइति प्रसिद्धमास्थां ततः परि
हरात्र विनाशशीले॥ ४०॥ नस्पृश्यते न क्षयमेति न वर्धते च न क्षीयते न चलति ष्विचिद्व्यथास्ते॥ पूर्वो नना
परतया प्रथितो न बाह्यो नैवोन्तरः सकलदृक् श्रुतिशेषसिद्धः॥ ४१॥ उच्चावचान्यनुसरन्स्वकभेवोनिभृ
तान्यालक्ष्यते स्वलयोपचयादिमान्व॥ तस्माद्दिमं सुखविदेकरसं विबोधमासाद्य शोकरहिता भव
चित्तवृत्ते॥ ४२॥ चित्तवृत्तिरितीश्वरज्ञानिझेन प्रतिबोधिता॥ विषयेभ्यो रतिस्त्यो निष्ठ्यकर्षात्मनः किल॥ ४३॥
नलिनीमिव तो येभ्यः समहलं करिणी गेहिनी॥ विषयेभ्यो बहिश्चक्रे चित्तवृत्तीमतिं निजां॥ ४४॥ स्यात द्दांतः
परं ज्योतिर्दधाना विषयोज्झिता॥ अंतर्दीपा वक्षेका च क्वापि केवगतावृत्तिः॥ ४५॥ अस्मिन्नवसरे दक्षा
मुमुक्षाभ्येत्य योगिनं॥ वैराग्यतीर्थमायातं नातिदूरेन्यवेदयत॥ ४६॥ तां विवेकाश्रमः क्षामां मुमुक्षां वी
क्ष्य तापसीं॥ सुप्रसन्नमनाः प्राह भद्रे स्योपविशोस्वलं॥ ४७॥ पांचजन्ये महेस्मा कं यतोभीस्यान चखितिः॥

चित्तवृत्तिरियं सासु प्रसन्ना विहिता मया ॥४८॥ मुमुक्षे तापसीदानीं विषयं तव निर्मल ॥ चित्तवृत्तिरना
यासा करिष्यति भवस्थिरा ॥४९॥ चित्तवृत्तिरथो थायस्कृत पूर्वानुतापसी ॥ ननाम रंडवङ्मोपरि
त्यज्यस्व दुष्टता ॥५०॥ मुमुक्षा लक्ष्यतां स्वस्थां प्रसन्नवदनांबुजां ॥ परमात्मप्रसाद सैस्ते भवे त्विया
शिषं जगो ॥५१॥ वैराग्यमती र्थसंन्यासी विवेकाश्रमतो वरः ॥ मुहूप्रापसी चजन्येयत्ल दयोदिगंबरः ॥५२॥
बाहूपवर्ह इणो भ्रमिमं चक्रः पाणिपात्रभुक् ॥ अपादुको गुहागेहो जलाशयकमंडलुः ॥५३॥ विचरन्पृथि
वीमेतां जडोन्मत्तपिशाचवत् ॥ अयाचित यथाप्राप्ताहारः स्कारकतो स्मितः ॥५४॥ दध्यानोतः परं ज्योतिर्बे
हिर्धूलिविधूसरः ॥ विवेकाश्रममानम्योपविवेश तदाज्ञया ॥५५॥ विवेकाश्रम आह तं भिक्षाटडकमं
डलूः ॥ कोपीनाच्छादनं वासः कंथा किं सक्रवानसि ॥५६॥ इत्यपृष्टः स तेनाह विवेकाश्रमे स्थितः ॥ परहं
सोपनिषद्दत्तापर्यं कथयाम्यहं ॥५७॥ देवर्षिर्नारदो भ्येत्य देवं नारायणं विभुं ॥ पप्रच्छ सोकंठयाव्याप्तः
प्रांजलिः प्रश्रयान्वितः ॥५८॥ भगवन् परहंसानां को मार्गः क्व परास्थितः ॥ एतद्विज्ञातुमिच्छामि त्वत्तो
मे नुग्रहं कुरु ॥५९॥ देवर्षिणो व भगवान् प्रार्थितो भक्तवत्सलः ॥ मार्गं तावदुवाचेदं मे घृणाभिरयागि
रा ॥६०॥ मार्गं परमहंसानामिमं लोके ति दुर्लभं ॥ वक्ष्यमाणं मया तेन योगघटस्सापि दुर्लभः ॥६१॥ स
एव नित्यमुक्तिस्थः स एव श्रुतिशोषयुक् ॥ विद्वान् स इति मन्यंते स एव पुरुषो महान् ॥६२॥ सर्वदा मयित

१

छित्तौतच्छित्तेहंचसर्वदा॥ असौस्वपुत्रमित्रादिकलत्रभ्रात्बांधवान्॥६३॥ शिखांयज्ञोपवीतंचयागान्
स्वाध्यायमेवच॥ ज्योतिष्टोमादिकर्माणि ब्रह्मांडंचपरित्यजेत्॥६४॥ कौपिनौवाससीदंडस्तन्यसेन्न
कमंडलुं॥ स्वशरीरस्यभोगायनचलोकानुग्रहायच॥६५॥ मार्गोयंपरहंसानांनसुखःपरिकीर्तितः॥ मिष्टा
तुमुख्याहंसानांश्रृणुतान्नारदाधुना॥६६॥ तेषांनदंडोनशिखानसूत्रंनापिवाससी॥ नपादुकेनांबुपा
त्रंनकंथाननिवासस्थः॥६७॥ नशीतंयत्रनोष्णंचनसुखंदुःखमेवच॥ नमानोनापमानश्चनोर्मयोयान्न
स्पृशंत्यपि॥६८॥ शब्दस्पर्शरूपरसगंधानपिस्मरंतिन॥ निंदागर्वपरस्पूयादंभद्वेषादिवर्जिताः॥६९॥
कामरोषक्रोधलोभमोहाहंकारवर्जिताः॥ शरीरंशववत्स्वंपश्यतोभोगवर्जितं॥७०॥ एतच्छरीराभिमा
नत्यागाच्चिद्रूपआत्मनि॥ अज्ञानसंशयभ्रांतिहेत्वज्ञानविवर्जिताः॥७१॥ नित्यमुक्ताअतोयस्मिंविचरं
तिमहीतले॥ तेहंसाःपरमायोग्याह्युपास्तेषांनिष्टेयमीदृशी॥७२॥ शांताचलाद्वयानंदविज्ञानघनए
वयः॥ सआत्मामेपरंधामतत्सूत्रंसाशिखामता॥७३॥ परमात्मात्मनोरैक्यज्ञानमेवममासनं॥ अज्ञो
नस्फुरततद्भेदनाशःसंध्यामताम॥७४॥ सर्वान्कामान्परित्यज्याद्वैतब्रह्मात्मचिंतनं॥ अयमेवपरोदंडः
पंचमुद्रासमन्वितः॥७५॥ ज्ञानदंडोधृतोयेनएकदंडीसमुच्यते॥ काष्ठदंडोधृतोयेनसर्वाशीज्ञानवर्जितः॥७६॥

सयातिनरकान्घोरान्महारौरवमेव च॥ इतिः श्रुतिः स्वयंप्राह ज्ञानदंडस्ततोमम॥७७॥ एवंयोतज्ज्ञौनयुक्तः
परहंसः सदर्शितः॥ नास्य कार्यो नमस्कारो न स्वधाकार एव च॥७८॥ न श्रौषट्‌ न वषट्कारो नावाहन विस
र्जने॥ न मंत्रो नापरं ध्यानं नान्योपासनमेव च॥७९॥ संग्रहो न सुवर्णादेर्न स्पर्शो निंद्यपृश्यणां॥ बाधो
हि नरकांतस्याद्देवं स्मृतिर्न संशयः॥८०॥ अयंतुमस्करीवत्स्यानं दत्तापरमेष्ठिनः॥ परहंसोपनिषदमेवं
प्राह हरिः स्वयं॥ देवर्षये नारदाय तस्याद्देवं विधोस्य ह॥८१॥ चिदात्मन् निजगन्नाथ आनंदाब्धौ त्वनंदके॥
ममतापास्य मे किं स्यात्कथा दंडकरंडकैः॥८२॥ इति वैराग्यपतीर्थस्य वचः श्रुत्वा कपर्पि विस्मितः॥ पप्रच्छ चित्तवृ
त्तिस्तं विवेकाश्रममंतिके॥८३॥ धातस्त्वयाजीवएवानंदरूप उदाहृतः॥ विषयत्यागपूर्वं मे रतिं तत्रो कथा
नसि॥८४॥ अयं तु मस्करी वत्स्यानं दत्तां परमेष्ठिनः॥ इदानीमस्मि संदेहदोलालोलास्मि लाशया॥८५॥
पिंडस्य खाकरं लेढी सा भाणाक सुपस्थितः॥ यस्य त्वा विषयाः सर्वे न नोपादेया निरीक्ष्यते॥८६॥ का बला
स्तु जात्राहं करतिष्ठा परमेष्ठिनि॥ तपोभिर्दुष्करैर्यस्मिन्नास्थिताः कपिलादयः॥८७॥ किं चात्मनि जग
त्सर्वं दृश्यते ह्यानकल्पितं॥ इति त्वयोक्तं तत्रापि निश्चयो मे न जायते॥८८॥ जीवात्मनि जगत्सर्वं कल्पितं
वा परात्मनि॥ आद्ये किं बहवो जीवाः किं तावंति जगत्यपि॥८९॥ किं वेदं जगदेकं स्यात्सर्वं जीवेषु कल्पितं॥

द्वितीयेऽज्ञानहेतुत्वं जगतः कथ्यते कथं॥९०॥ नत्वज्ञानं भवेदीशे सर्वज्ञे सर्वशक्तिके॥ तत्र कल्प्यमयुतोऽज्ञानं
महान्दोषप्रसज्जते॥९१॥ इत्यज्ञानामतिस्त्रीयां न विप्तो विदुषां कथं॥ भुजंगहिते कुर्युस्तर्क कर्कशबुद्धयः॥९
प्रातः प्रातः समुत्थाय कस्य वास्यं निरीक्षितं॥ आनीतास्म घकेनेष्वैः कर्मणो मंमठं प्रति॥९३॥ कथं दृष्टो
यमद्यैव ष्कतः सर्वं ममानुजः॥ विपतेमे मनस्ताब भीमं दृष्टादिगंबरं॥९४॥ उरः शिरःस्ताडयती नासिका
नेत्रकुंचनैः॥ अप्रज्ञामनुजः प्राह चित्तवृत्तिं यतीश्वराः॥९५॥ उद्योगं स्यजतन्त्वं गितुल्ययोगं हतत्वो घोगं॥ त
वसंशमुत्पन्नं कुर्वेनुत्पन्नसन्निभं॥९६॥ आत्मज्ञानसमुत्थत्वतावद्धुयस्य दृश्यते॥ आत्मबोधविनाश्य
त्वमपितस्यैवसंमतं॥९७॥ एकाकी पुरुषः शय्यामधिशेते यदा तदा॥ नरथास्तत्र वर्त्तते रथयोगास्ततो
पिवा॥९८॥ नपंथानो भवंत्यत्राथ रथान्पश्यती प्सितान्॥ रथयोगान्यथश्चेतत्किंकायमिति चिंतय॥९९॥
उपलक्षणमेतद्वुष्करस्वकमिति कीर्तितं॥ रंकः साम्राज्यमादत्ते साम्राड्रंकत्वमेव च॥१००॥ निद्रितो दृ
श्यते त्यांसरमीपस्थैर्नरैर्नरः॥ सतु देहं तमेव स्वं मेरो रूपरिपश्यति॥१॥ मोनुषस्मिन् शरीरेऽभिमानसं
पन्न एव तत्॥ व्याघ्रो भूतोऽस्विते कार्यं तद्देहस्य करोति च॥१०२॥ सर्वं चेतच्चित्तवृत्तेस्त्वं विचारय तत्त्वतः॥
अज्ञानस्यविलासोऽयं भवेद्धानभवेदिति॥३॥ यद्यज्ञानविलासोऽयं नस्यादन्यनिदानजः॥ तद्वज्ञानापनो

B1

घटवत्तस्यस्यान्नकथंचन॥४॥स्वप्नोपमंसर्वमवेहितस्माज्जगन्नगसंतैतरमस्मिवात्र॥स्वात्मामुहूर्तेब्रश
तत्क्रमेणचिरस्थितेवाअचिरस्थितात्र॥५॥ ॥इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यहरिहरसरस्वतीशि
ष्यजगन्नाथसरस्वतीविरचितेअद्वैतामृतेचतुर्थःकवलः॥ ॥चिद्रूपमस्तीतिहिनिर्विवादंजगत्प्रकाशे
तकुतोन्यथेदं॥आम्नातदेवाथतदाश्रयोवृत्त्येवपरंसंशयमेतिलोकः॥१॥आम्नातदेवेयपिपक्षमाहुः
कितस्यनाध्वंस्यथवास्तुलिंयं॥तत्स्थानमस्मीत्यपिपक्षमाहुरेकःसआस्साध्यटतेननाने॥२॥एवंविवा
देसतिसत्यनादौतर्कांकुसंलांछितयोकसिद्धे॥वेदांतकांतोपवनप्रचारात्थनराननिर्णयमाहुरत्र॥३॥
आम्नातदेवेतिमतिप्रथंतेविज्ञानमानंदमितिश्रुतिर्या॥प्रज्ञानशब्दंसमुदीर्ययाथब्रह्मेतितत्तत्प्रमुखा
असंख्या॥४॥चिदात्मनावेश्रुतयस्ततोयंपक्षस्तुताभ्युतिसिद्धएव॥मुक्तिस्तुचित्ताच्चिदिहाश्रयासा
कुपाकुणात्वादथवार्थरूपाव॥५॥आघोनपायाच्चिदिहाश्रयासासास्ताकरोतीतिहिनान्वयोस्ति॥चि
न्मात्रपक्षीकरणान्नमध्योसिद्धेर्गुणत्वस्यचिदाश्रयस्य॥६॥नासोथमात्रेसतिमाश्रयास्याच्चिदाश्रये
प्याश्रयसव्यपक्षः॥तथासतीयंप्रसक्तानवस्थानिवारणीयाबलिनेहकेन॥चिद्रूपमेवायमुपेयआ
त्मास्मृतेश्चयुक्तेश्चनहेयमेतत्॥प्रतिक्षणोध्वंसइहाभ्युपेयःकिंदीपदृष्टांतवशादिहाथात्॥८॥प्रयोज

(३२)

ननु क्षणिकत्वपक्षे चित्तेः किमप्यत्र विलोकयामः ॥ आद्यस्तु दीपोपमये चेत्तदस्तु सर्वोपमया स्थिर
त्वं ॥९॥ घटोपलब्ध्यां न पटोपलब्धिः पटोपलब्ध्यां न घटोपलब्धिः आबालगोपाल इति प्रसिद्धं तस्मा
न्न सिद्ध्यदि तस्थिरत्वं ॥१०॥ तद्बुद्धिलक्षारससन्निधानेन नवीनभावं स्फटिकोऽप्युपैति ॥ पीतेऽथ वस्तुनि
सन्निकृष्टे रक्तत्वमित्यपि सुप्रसिद्धं ॥११॥ ततः किमस्तु स्फटिकः स्थिरात्मानुरागभेदात्क्षणिकोऽम
लात्मा ॥ अतोऽत्र विज्ञानमयोऽयमात्मा चलोऽचलो नित्यविभुर्विबाधः ॥१२॥ तत्तत्प्रकाश्यांशु तिवित्तवृत्ति
स्सर्वेश्वभित्ति प्रतिबिंबतात्मा ॥ तन्नाशतो नष्ट इवेतदात्य क्रमात्क्रमीव प्रतिभासते नः ॥१३॥ नेनं प्रकाश
यति कश्चिदयं चिदात्मा सर्वं प्रकाशयति नैव करोति चैनं ॥ कश्चित्करोति भुवनानि चतुर्दशायं हंतास्य
नाप्युपसंहरति त्रिलोकीं ॥१४॥ वस्त्वेवमत्र न हि यत्र तु नाऽयमस्ति स्थूलादिधर्मरहितो विमलश्चिदात्मा ॥
कालस्तमत्र कलयामि न यत्र नायं ॥ देशोऽपि दुर्लभतरः सतु यत्र नास्ति स्थूलादिधर्मरहितो विमलश्चि
दात्मा ॥१५॥ नैनं प्रकाशयति वागगृहीतसंगमेनैनमनो विशति मानपथव्यतीतं ॥ वेदप्रमाणपथमाग
तमूर्ध्व आत सर्वं निषिध्य परिशिष्टतवदावशेषं ॥१६॥ नैवास्ति किंचिदणु यत्र न सोऽन्तरात्मा तत्त्वापि नैव
महदेषन यस्य बाह्यं ॥ संकल्पहीनमहसर्वगुहाशयं तं पश्यन्स मिथ्यैकपयेव हि षीतशोकः ॥१७॥ संय

स्यैनैवचरणा।जवनस्यैनैवहस्तोग्रहातुरपिपश्यतिसाक्षिहीनः।कर्णेनचास्यसश्रुणोतिसर्ववेत्तिसर्ववेत्तं
वेदकेपिनपुराणामनंतमाद्यं॥१८॥श्रोत्रःस्ययस्यमुपयास्यतिकर्णभावंयोवामनश्चमनसोप्यथवा
क्षपाचः॥प्राणास्यवातइहचक्षुषएतिचक्षुर्भावंतमेयखलुमुक्तिमुपेतिधीरः॥१९॥अन्यत्रयोस्तिवि
दिताविदितार्थयुग्मादन्यत्रयोस्तिचकृताकृताच्चभर्मा॥अन्यत्रभूतनिचयाच्चभविष्यतश्चव्याख्या
पदत्वमुपयातितनोयईशः॥२०॥कालत्रयेपियइहास्युदितोनवाचेनास्युदेतिनिखिलापिचवाक्सआ
त्मा॥यंचेतसानमनुतेमतमाहुरत्रयेनेदृशंमतमुदीर्यतएषआत्मा॥२१॥यंचक्षुषानपरिपश्यतिपश्य
तीहचक्षुश्चयेनसप्रभवेद्युतिसिद्धआत्मा॥श्रोत्रेणयेनहिश्रृणोतिश्रृणोतियेनश्रोत्रंसएवसुखबोधम
यःविज्ञात्मा॥२२॥घ्राणेनयंबकवनजिघ्रतिसरणीयप्राणंचएषखलुयेनसएवआत्मा॥केनेनकेपिय
दिदंसमुपासतेज्ञानात्मायमित्यवधृतिंश्रुतिशेषसिद्धा॥२३॥यस्यामतोभवतितस्यमतोयमात्मा
जानंतियेनविदितोस्तिपरःसतेषां॥जानंतियेनविदितःपरमःसतेषांसर्वात्मनेकनिधिरत्रनसंशयो
त्र॥२४॥स्पष्टवत्रतन्विबहुनाकिमिहोदितेनज्ञानप्रतीतिरितिधीर्धिषणामनीषा॥विज्ञप्तयेयोनुभवश्च
याचाप्तिरात्माप्रज्ञानमित्यभिधयाप्रतियाद्यएषः॥२५॥विज्ञानरूपइहविप्रतिपत्तिमतिनांयोनयंगुरधमोबधिरे

नस्रवः॥ नश्वास्त्वणेनमभुजश्चनतथोरुज्ञातः श्रद्रोपि किंबकुगिराम्बपचोपिनैव॥२६॥ विज्ञानतदखिलं
परमद्वितीयंनिःसंगमाकृतिविहीनमसद्वितीयं॥ सूक्ष्मंशरहितपरिणामहीनमौनंदरूपमपरं प्रति
भास्यतत्वं॥२७॥ नस्थूलभावमुपयातिनचाणुभावं नोर्ध्वस्वभावेतनुभंनह्वोहितंच॥ अस्नेहमुज्झित
तमस्कमवायुरूपमच्छायकंचतदनंबरगंविसंगं॥२८॥ संत्यक्तसर्वरसगंधमनेत्रमेतदश्रोत्रवाग्घृदय
दीप्तिकमास्यहीनं॥ अप्राणमात्रकमनंतरमप्यबाह्यंध्यंनाश्नातिकिंचननकश्चनवेतदत्ति॥२९॥ स्त्रीपुंनपुं
सकविभागविहीनमेतवर्णाश्रमोज्झितमजातिविशेषरूपं॥ सर्वोदयास्तमयहीनमहास्वरूपंस्तुत्यंन
निघमपिनोगुणदोषहीनं॥३०॥ जीवत्वमेतिनचनेतिपरेश्वरत्वंसर्वोपधानपरिवर्जितसुद्धरूपं॥ नातो
स्यवस्तुतदंचतिनापिकालाद्देशात्तथानसपरप्रथितश्चिदात्मा॥३१॥ अमुलकमलनेत्रेतन्त्रयाजीवता
वापरमपुरुनावासस्तुपादेर्विलासः॥ विदसिकइवतस्मिन्स्यादुपाधिर्विसंगमदविसरदनंगेतन्ममाक
र्णयस्व॥३२॥ इहभवतिसकश्चित्सर्वसंसारबीजंसुतनुपरमुपाधिर्वेदिहीनास्तविद्या॥ इयमपिनसती
वानासतीचोभयात्मानहिजयस्तिह्यास्तामनिर्वाच्यरूपं॥३३॥ चरतनुचिद्विधायोगमप्येवमाकुःक्षय
मपिपुनरस्यायक्षनैवेषतनुज्ञं॥ सकलभुवनमाळापादपस्याकुरेमाश्रुतिचयचितचूडापंडिताबीजार
ता॥३४॥ स्पष्टैःकाळेव्याकृतपूर्वमाकुंसीन्यक्रोधोवाणुप्रमाणोस्वबीजे॥ दृष्टांतोयंसाक्ष्यहीनोमतश्चेत्त

तत्रब्रह्मोपुक्तिंसमाकर्णयेन॥३५॥न्यग्रोधस्त्वेतन्निबीजेत्रनस्यादृश्यंतासन्नेववृक्षायतेततस्मात्॥अयंतासु
न्यप्यसुष्माद्भवेचेत्किंतद्बीजात्स्यान्नरूतांकुरोपि॥३६॥तस्मात्कार्यंकारणाज्जायतेसदित्येवषप्रक्रियायुक्ते
युक्ता॥तस्माच्छिन्मात्राश्रिताव्याकृतास्यापूर्वोक्तसास्यादविद्येतन्वि॥३७॥एतन्मात्रोपाधिकत्वेनजात
श्चिन्मात्रस्मात्ब्रह्मशब्दाभिधेयः॥ईशानंयवेशिनंप्राहुरार्याःसर्वाधीशंसर्वभूताधिवासं॥३८॥बुधिप्र
धानत्वमपेसतस्मिन्हिरण्यगर्भव्यपदेशइष्टः॥मूनःप्रधानत्वमुपेसचात्रभवेद्बस्सूत्रव्यपदेशभाक्त्वं॥
॥४०॥हिरण्यगर्भःसमवर्त्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआसीत्॥सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदे
वायहविषाविधेम॥४१॥इतिश्रुत्यैवतद्रूपंचित्तहृत्तेस्फुरीकृतं॥सएषपरमात्मेतिकथ्यतेव्यवहारि
भिः॥४२॥यथोर्णनाभिःस्वकृतैस्तंतुजालैःसमुच्चरेत्॥यथाग्नेर्व्युच्चरंतीमेतिशुद्राविस्फुलिंगकाः॥४३॥
व्युच्चरंत्येवमेवास्मात्सर्वप्राणाःपरात्मनः॥सर्वेलोकाःसर्वदेवाभूतान्येतान्यशेषतः॥४४॥यत्किंचेदंजग
त्सर्वस्थावरांतंवरानने॥तत्रसर्वत्रकर्तृत्वंतस्यैवत्वयवधारय॥४५॥उदासीनादसंगाच्चचिन्मात्राद्भिद्यते
यथा॥परेशोयत्रचाविद्यातन्मयातेनिरूपितं॥४६॥जगद्धिरण्यगर्भादिस्थावरांतंवरानने॥आविद्यकंवि
भाव्येतत्तद्धितीयेविदात्मनि॥४७॥रूपंसमष्ट्यादितथानामसूत्रादियत्खिलं॥बुद्धिसंकल्पमायैतान्नेदृप
धोनविद्यते॥४८॥ब्रह्मादीनांशरीराणिप्रस्वस्वकरशरीरवत्॥सुरेश्वरोत्तिरेषात्राविद्यावेशववादिनी॥४९॥

तस्माच्चिन्मात्राश्रयाथ चिन्मात्रविषया सती ॥ अविद्या दर्शयत्येतज्जगद्रज्जुभुजंगवत् ॥ ५० ॥ ज्ञानाज्ञानवि
रोधे तु प्रसिद्धे सति सर्वदा ॥ ज्ञानात्माश्रयता यज्ञानमित्युक्तिर्नेयं डोलिश ॥ न चेत् ॥ ५१ ॥ मानजन्यस्य परिणामस्य वे
तसः समुदेति यः ॥ सोज्ञानस्याविरोध्यस्ति न विष्णु प्रावरानने ॥ ५२ ॥ उदासीनम् संगं च वेत्यं जगदाश्रयः
नानोपाधि प्रसंगेन बाध्यबाधकतां गमं ॥ ५३ ॥ तस्मान्न जगदारोपे शंकाम्बकुरुस्ति भामिनि ॥ न चाविद्येवनो
स्तीहमानाभादितीरय ॥ ५४ ॥ प्रमाणानि प्रवर्त्तन्ते बहून्यत्र सुमध्यमे ॥ इंद्रो मायाभिरित्येवमंत्रस्तोकि
म्भाषते ॥ ५५ ॥ न तं विदाथेति तथा ज्ञामेकामिति चापरः ॥ दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥ ५६ ॥
भगवद्वचनं चेत्थं तां प्रकाशयति स्फुटं ॥ अज्ञानेनावृतं ज्ञानं मित्यपि प्रकटं वचः ॥ ५७ ॥ जीव एकोथवा नाने
त्यास्ते यस्तत्र संशयः ॥ तंश्रुतिस्मृति दृष्टान्तैर्हरतः कुरु ॥ ५८ ॥ एको देवः सर्वभूतेषु गूढः सर्वव्या
पी सर्वभूतांतरात्मा ॥ कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥ ५९ ॥ एक एव हि भू
तात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ॥ एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥ ६० ॥ घृतमिव पयसि गूढं भूते भूते
च वसति विज्ञानं ॥ सततं मंथयितव्यं मनसा मंथानभूतेन ॥ ६१ ॥ यत्तत्त्वं ब्रह्म पूर्वोक्तं तदेवेदमविद्यया ॥
एकधा नैकधा मूढैः कल्प्यते व्योमचित्रवत् ॥ ६२ ॥ एक एव हि विश्वात्मा मायया मोहितं जगत् ॥ एकतां बहुतां मे

मेति कुंभवन्मणिसंश्रयात्॥ ६३॥ [स्वा] स्वप्रभासवर्त्तिनैवैतत्स्वात्मानंदं जगत्स्वमिषु॥ इतं बकुलमेकं सद्वियघदृ
टादिषु॥ ६४॥ तस्मात्तत्तदहंकारस्वकुरे प्रतिबिंबितः॥ एक एव चिदात्मायं जीवतां बहुतां गतः॥ ६५॥ कर्त्ता
भोक्ता प्रमाता ह्यहंकारेणैक्यमुपागतः॥ कर्तृभोक्तृप्रमातृत्वान्यात्मन्येव निरीक्ष्यते॥ ६६॥ लोहिता दोस्य पमा
पन्नस्ताघ्यते स्फिर्यथा घनैः॥ अहंकारैक्यतां प्राप्तासंसारोप्यत्र चित्॥ ६७॥ किंचके यमविद्याया विला
सात्मकमद्भुतं॥ कल्पत्रसुत्रैवैकल्प्यासाकल्येन्तिपीड्यते॥ ६८॥ अतो जीवेत्वमप्येति चिदहंकृतिभिमिश्र
णात्॥ कामादीन्मानसान्धर्मानात्मस्थत्वेन पश्यति॥ ६९॥ केरतस्तु चिदात्मत्वास्त्री वआनंदवारिधिः॥
तं तथाविधमासाद्य विशोको भव शोभने॥ ७०॥ सर्वं हि जगदेशोनः किं चिन्नो जीवसंज्ञितः॥ सर्वं कर्त्ता
जगन्नाथो जीवः किं विक्रमे मतः॥ ७१॥ चिन्मात्ररूपयोरेवं प्रकाराय तयोर्भिदा॥ अज्ञानतज्जकृतं तद्दिव्य
वेहि सर्गोक्षपो॥ ७२॥ एवं प्रबोधिता चित्तवृत्तिर्हृष्टा सती पुनः॥ पप्रच्छ स्वात्मजं किंचिद्धि हस्यो सुल्लोच
ना॥ ७३॥ चिदद्वैतमिदं वत्स यत्त्वयोक्तं तथैव तत्॥ अत्र विप्रतिपत्तिर्मे प्राप्ता गगनपुष्पता॥ ७४॥ जगता
विप्रकेनात्मा सद्वितीयः कथं भवेत्॥ स्वप्नोपलब्धदाराद्यैः कुटुंबी कोस्ति वस्तुतः॥ ७५॥ रज्जुसर्पेण
रज्जुश्चेत्सद्वितीयत्वमाश्रयेत्॥ गोबंधनादौ तस्य स्यान्नोपयोगः कदाचन॥ ७६॥ तथापि तत्त्वमस्यादि

बोधोयस्यापरक्षणे॥ अविघकं तदेवोक्तं जगद्भेतादृशं नहि॥७७॥ क्षयित्वाघतवेरस्य मात्रादाविघकं यदि
जगत्स्यान्नभवेद्धेदो रज्जुवल्मीकसर्पयोः॥७८॥ अविघकत्वं सर्वत्र बाधधीगम्यमेव हि॥ बाधाभावेपि त
स्यात्रिंस्त्रसरेत्तु कथंचिति॥७९॥ तद्धि वेकास्य मन्नूहिऽगच्छ बाधिकांधिया॥ येनस्थं काकुरं हित्वास्या महं
प्रसगाश्रया॥८०॥ इतितस्याव चः श्रुत्वा विवेकाश्रमयोगिराट्॥ वशीकृताचित्तवृत्तिरितितुष्टउवाच
ता॥८१॥ अपिचिद्रूपएवासाकूटस्थो तत्रयोह्यितः॥ अद्वितीयोशनायादिवर्जितोनिर्मलःस्वराट्॥८२॥
वर्धतेकर्मणानायंकनीयान्नैवकर्मणा॥ महिमानित्यएवैषब्रुभ्रूषोब्रह्मलक्षणः परः॥८३॥ उपाधिं केवि
दाश्रित्यायमेवस्यात्परेश्वरः॥ कंचिद्वोपाधिमाश्रित्य जीवतामेषगच्छति॥८४॥ इतियत्कथितंसर्वं
त्वयातदवधारितं॥ इतःपरं नवप्रश्नप्रसक्तत्तरविवक्षया॥८५॥ यदहं कथयिष्यामि तदिहैकमनाःशृणु॥
उपाधिमंतःकरणं प्राप्य चिच्छिविंतांगता॥८६॥ जायत्स्वप्नसुषुप्त्याख्यमवस्थात्रयमिच्छति॥ तत्रजा
यदवस्थायां विदात्मात्रशरीरके॥८७॥ प्रविष्टआनखाग्रेभ्यः क्षुरधानेयथाक्षुरः॥ विश्वंभरः कुला
येस्वेतथैवस्वेनतेजसा॥८८॥ बाह्यंशब्दादिकंसर्वंकामाचतेस्थितंचयत्॥ प्रकाशयतितद्भोग्यं ब्र
ह्मांडमिवसर्वतः॥८९॥ अथजाग्रद्दशायांयदनुभूतंतु किंचन॥ तद्वासनासहायःसन्स्वप्नान्पश्यति भूरिशः॥९०॥

अंतर्हृदि परं ज्योतिर्विज्ञानमय एव सः ॥ विज्ञानानींद्रियस्थानिष्ठुपसंहृत्य सर्वतः ॥ ९१ ॥ तत्तदाकारसंपन्नां
बुद्धिमेव प्रकाशयन् ॥ संपद्यते स्वयंज्योतिरत्रायं पुरुषः किल ॥ ९२ ॥ एवं सति महामत्स्यो नद्याः कूले उभे
अपि ॥ संचरत्येवमात्मायं स्वप्नजागरिते तथा ॥ ९३ ॥ अथ श्येनो यथाकाशे परिभ्रमणपीडितः ॥ श्रांत्यै संह
त्य पक्षौ हि विश्रांत्यै नीडमिच्छति ॥ ९४ ॥ एवं जागरणस्वप्नपरिभ्रमणपीडितः ॥ बुद्धिमप्युपसंहृत्य स्थानं
तेदभिवांछति ॥ ९५ ॥ यत्र सुप्तः कामयते काममेष न कंचन ॥ न कंचन तथा स्वप्नं पश्यत्युन्मीलिताशयः ॥ ९६
महाराजो यथा लोके महाब्राह्मण एव च ॥ कुमारो वा शिशुः कश्चामानंदस्य परां गतः ॥ ९७ ॥ शेते तद्वि
तथैवासौ लोकं परमनाश्रितः ॥ यत्राहमेवेदमिति सर्वोस्मीति च मन्यते ॥ ९८ ॥ यथा य संपरिष्वक्तः स्त्रि
याति प्रियया पुमान् ॥ न बाह्यं वेद किमपि नांतरं वेद किंचन ॥ ९९ ॥ एवं तस्यामवस्थायां प्राज्ञात्मालिंगितः
किल ॥ पुरुषो यन्न जानाति बाह्यं किंचन नांतरं ॥ १०० ॥ तद्वै रूपमतिच्छंदाः पुंसोपहतपातकं ॥ अभयं चावा
प्तकाममनाप्तकाममकामकं ॥ १ ॥ लोकांतरमिति प्राहुर्भवत्यत्रापि तापिता ॥ माता माता तथा लोका अ
लोकाः स्युः सुरा असुरा ॥ २ ॥ विदा अवेदा अत्र स्युः स्तेनोस्तेनश्च जायते ॥ भ्रूणहाभ्रूणहा चंडालोचंडालश्च
पौल्कसः ॥ ३ ॥ अपौल्कसो थ श्रमणोश्रमणस्तापसोन्यथा ॥ पुण्यपापे तथान्वेति न तदा हृदयस्थितान् ॥ ४

परं॥अथवृद्धत्वमापन्नः प्रियालस्यांगमुत्तमं॥१८॥डिंडीरपिंडसदृशं मुखं सर्पबिलोपमं॥कर्पासबी-
सदृशौ नेत्रयोः कुंडलरेखे॥१९॥स्निग्धकेशासमाः स्तनौ दरीतुल्यमथोदरं॥चलत्पत्रदलप्रख्यावधराधो-
नीश्रितौ॥२०॥कंठं घुरघुराशब्दयुक्तव्याघ्रगलोपमं॥अधिज्यधनुषा तुल्यं पृष्ठवंशास्थिसंश्रितं॥२१॥
तूलगोलसमं शिश्नं नितंबमुत्क्षिप्तसंस्मितं॥न॥सांगश्लेष्मबिंदुमुक्तापंकविभूषितं॥२२॥नष्टवृषभाडग-
धाम्यं वीक्ष्यास्यानिलमन्वहं॥चंडालस्पर्शसदृशं मत्वा तस्य शीमात्मनि॥२३॥परित्यजति तं स्वामीय-
था दासमशक्तिकं॥पुत्रा उपहसंत्येनं स्नुषा चस्नुषापती॥२४॥कदाचिल्लब्धिदृप्येत सालितेषु जने-
षु च॥भर्त्सनापयेणमपि न प्रतिपत्यापि सेवते॥२५॥प्राप्ते संनिहिते मृत्यौ प्रधानः सुसमाहितं॥उत्स-
ज्ययात्येवमात्मा शरीरस्योर्ध्वसुघूस्वन॥२६॥याविप्राह्निनात्मनारेसमन्वारूढ अश्रुलोचने॥आम्रं वेदुंब-
रं वापि पिप्पलं वा समुत्ततः॥२७॥प्रमुच्यते यथा यत्नादस्वगम्योपि प्रमुच्यते॥ततो वस्त्रामंतकाछतस्या-
कर्णयभ्रामिति॥२८॥न वदति न शृणोति नेक्षते सो न रसयते मनुते न जिघ्रतीह॥स्पृशति न विसृ-
जति नो विजानात्यपि तिव दल्सु बंधु पृच्छे॥२९॥जलूकायुकालतृणस्यांतगत्वाक्रम्य तृणांतरं॥यथोपसंह-
रत्यास्य स्वरूपं प्राक्तृणास्थितं॥३०॥तथायं पुरुषो देहांतरमाक्रम्य कर्मतः॥पूर्वदेहं स्वस्वरूपमुपसंहर

२

सर्वान्शोकचयांस्तीर्णस्तथास्यात्स्वेसुखेस्थित॥४॥सलिलवत्स्वच्छ एकोद्रष्टाद्वितीयक॥५॥गतिरेष
स्यपरमासंपदेषापरास्यच॥एषोस्यपरमोलोकआनंदःपरमोस्यच॥६॥अस्यैवानंदरूपस्यभूता
न्यन्यनिभामिनि।मात्राःसमुपजीवंति॥येषद्रष्टानईरितः॥७॥दार्ष्टांतिकंचित्रवृत्तंयथावच्छ्रव
धारय॥नानाजन्मकृतास्वस्यकर्मसंस्कारसंस्कृतः॥८॥ब्राह्मणादिशरीराणिधर्मयोग्यान्युपा
गतः॥लोकवृत्तानुसारेणाधीतवेदइतिस्मरन्॥९॥अध्यापनंकरिष्यामिशिष्यास्सुबहवोमम॥ततो
धनंग्रहीताहंभविष्यामिधनाधिक॥१०॥याजयेरर्जितंधनततोप्यधिकवित्तयुक्॥तुल्यावयाचायंता
गत्वासंपत्सारेमुपागतः॥११॥तर्पयिष्यामिगृहिणींवस्त्रालंकारभूषणैः॥भोजनैः॥वेचयिताचपितरो
स्वाधेपरिमल्लेरिति॥१२॥दर्शनालिपदंस्येवलाभंपूजांचयःस्मरन्॥कृतोद्वाहोथकलहंपित्रामात्रा
यज्ञेनच॥१३॥अन्येनवापालकेनकृत्वापृथगिवस्थितः॥गृहेग्रहिण्यवाक्रांततदीयसैनविक्रते॥१४॥
स्वरगोश्वविडालानुचरभावमुपागतः॥वसतिप्रायशाल्लन्विलम्ब्रसोदनपूरुष॥१५॥अथजातेषुप
त्येषुतन्मत्रामेध्यचर्वितः॥जनेषुश्लाघतेत्यर्थमेषामेकन्यकोकिल॥१६॥पंचमासस्सुतश्चायंग्र
हिण्यास्तिगरोदरी॥इत्येवमादिभिःकृसैनरारादारादितसरा॥१७॥नयंतियौवनेकालंस्वर्णलक्ष्यक्ष

तिष्ठत्यात्मा ॥३१॥ पेशस्करी यथा पेशो मात्रामात्रमुपागतः ॥ अन्यन्नवतरं रूपं कल्याणं तनुते जवान ॥३२
तथैव पुरुषः पूर्वं परित्यज्य कलेवरं ॥ अन्यन्नवतरं रूपं कल्याणं कुरुते स्वकं ॥३३॥ पित्र्यं गांधर्वमथ वा ब्रा
ह्मरूपमथापि वा ॥ प्राजापत्यमथान्येषां भूतानां वा यथाक्रियं ॥३४॥ एवं यदि त्रमन्नस्मिन्लोके सुखि
ष्यसर्वदा ॥ अविद्याबुद्धिनिर्मग्नो नोन्मज्जति कदाचन ॥३५॥ कुर्वतः कर्म कर्मैव श्रेयो रूपं वदंति ये ॥ मूढाः
कापुरुषास्त्ये जरामृत्युं प्रयान्ति ते ॥३६॥ पराग्वृत्तिं न गृह्णीयात्पिधाकृत्वापि हिंसितवान्विभुः ॥ प्रत्यग्रूपजनैः प
श्यन्नंतरात्मानमीक्षते ॥३७॥ जन्मजन्मांतराभ्यस्तपुण्यपापवशाद्वा पुनः ॥ इक्षते प्रत्यगात्मानं मावृत्ता
क्षोभ्रतेच्छया ॥३८॥ अतः परिभ्रमत्यात्मा के संसारसंज्ञके ॥ मोक्षं त्वं वांछन्कुते नायमेल तेनैव लक्ष्य
ते ॥३९॥ इति निश्चित्य विज्ञानात्मलाभमवधार्य च ॥ विज्ञानार्थं गुरुं याति श्रोत्रियं ब्रह्मवित्तमं ॥४०॥ द
समित्पाणिर्यतो वेदाचार्यवान्पुरुषः परः ॥ ब्रह्मवित्परमाप्नोति त्वेकपक्रम्यश्रुतेः शिखं ॥४१॥ ब्रह्म
वेदभवे ब्रह्मैत्य परामवधार्य च ॥ नावेदविन्मनुते बृहंतसपि चापरं ॥४२॥ तमेव धीरो विज्ञाय
प्रज्ञां कुर्यादितीतरां ॥ तं विदित्वा त्येति मृत्युं पंथा नान्यस्तु दोमये ॥४३॥ इत्यर्थबोधिकां वान्यां एवं
निश्चिनुते परः ॥ ब्रह्मज्ञानपरं मुक्तिसाधनं किंचनापरं ॥४४॥ ज्ञानादेव तु कैवल्यमिति मे निश्चयपरः

ज्ञा नतु तं न स्वरूपरूपं स क्तुमर्हति ॥ ४५ ॥ उपायोपेययोरैक्यापत्तेः किंचित्स्वरूपतः ॥ यदि स्वरूपप्र
तिस्याक्कदाचित्स्यो न साभवेत् ॥ ४६ ॥ चित्तवृत्तेश्चिदाभासः सर्वदैव प्रकाशते ॥ अतोपि ब्रह्मणो वा पि
नैकदाचित्कर्तां व्रजेत् ॥ ४७ ॥ तस्माद्दसानयाश्रायं यावल्लीनप्रपंचकं ॥ गायते ब्रह्मन्यत्स्याक्षा
अरोपेक्षाबध्नतीरिति ॥ ४८ ॥ तद्धेतुमानेनु मया स्वयंज्ञातुं न शक्यते ॥ ततआज्ञायमेवाहमनुस्
त्य कृतार्थतां ॥ ४९ ॥ गमिष्यामीति शरणं गुरुं शिष्याभ्युपेति तं ॥ इतः परं चित्तवृत्तेर्लयधीनेमिवेद
ते ॥ ५० ॥ प्रयोजनं यदस्माकं यदर्थं वा समुद्भवः ॥ जगदाविध कवेयोर्हेतुः पृष्टस्तया सति ॥ ५१ ॥
विचारेत्रियमाया पोसन्नत्त्वरस्यो निरीक्ष्यते ॥ साधनं बाधनं वापि जगतो यद्दशो तव ॥ ५२ ॥ इत्युक्ता
साब्रवीद्धिक्षुमनुजं चासितेक्षणा ॥ भक्त्यासन्नतया चाद्य प्रसन्ना शरदंबुवत् ॥ ५३ ॥ काकनि
क्षिप्तसिन्नातः किं कार्त्तः स्वरपिंजरो ॥ शुकं विहाय रुचिरं रूपं मंजुलभाषणं ॥ ५४ ॥ पद्माकरं दिवा भीत
कुतो निक्षिप्यासि स्वयं ॥ हित्वा हंसं शुद्धपक्षं रक्तचंच्वंघ्रिलोचनं ॥ ५५ ॥ नियोजयसि किं श्राद्धे शुनकं प्रथ
[illegible]रसने ॥ पठंतं द्विजमुत्सृज्य स्वैरकान्याचारमंथरं ॥ ५६ ॥ ल्कसहोमादिहोमेषु पलांडुं लशुनं तथा ॥ द
विष्यन्नं किंमादिस्से स्त्यक्त्वा घृतं पायसं ॥ ५७ ॥ यन्मां विषयसंसर्गपोः करंबितकलेवरं ॥ जगत्क्षये

त्तिमयेनियोजयासिसादरं॥५८॥अनुतापपरोनैवमयज्ञामनुज्ञोब्रवीत्॥मामेवंवरदत्वांविगिस्वर
तनभूधारय॥५९॥स्फटिकस्यामलत्वयत्नगुणोदोषायतत्रसः॥संनिधौमलिनस्यैवंविधत्वेमलि
नप्रभं॥६०॥तथात्नवापिस्वच्छत्वंदोषायैवप्रकल्पते॥यच्चसन्निहितेतत्तन्मयत्वंयेनदृश्यसि॥६१
स्यत्कात्ततोविषयसंगमसंगमेकमाखानमाकल्पशुद्धमहःस्वरूपं॥एवंविधेत्रविषयेसक्त्वि
तत्वमेष्यधर्मस्यमानमिहत्वमसीतिवाक्यं॥६२॥उद्दीपितामहावाक्यस्त्वत्रस्तात्मैवपराव
रा॥त्र्यगन्नक्ष्यतिवीक्ष्येवरज्जुबुद्धिमिवाहिराट्॥६३॥ततोनिवृत्तानर्थस्युःप्राप्तानंदस्त्वाभिषि
क्त॥भिद्गतवप्रसादेनमाविलंबंविधेहितत्व॥६४॥बहूनामुपकारायस्वनाशोप्युचितःसतां॥
स्वयम्भत्वारसेज्जोहिसंज्ञावयतिदेहिनं॥६५॥जीवितंमरणंतन्विपरोपकृतिवर्जितं॥मरणं
जीवितंमन्येयस्यरूपेकृतिक्षमं॥६६॥इतिप्रबोधितासिचित्तवृत्तिस्तेनात्तियोगिना॥विरक्ताविं
षयेभ्यःसाब्रह्मात्मैक्यमुपाददे॥६७॥प्राप्तस्यैवानंदवार्धेस्तदाप्तिस्स्यकस्यैवक्लेशवार्द्धेस्त
दास्तत्स्यागोपास्मितत्त्वमयस्यादिवाक्येज्ञानाकालेतादृशाचित्तवृत्तिः॥६८॥सहरिहरसरस्वती

(५४)

तीड्घुमपिावूराभिहतान्हतांधकारः॥सञ्जयतिपरहंसयोगिवर्योहरिहरसंज्ञचिदात्मसत्कवितः॥६९॥
ता हारोजितक्रोधोजगन्नाथसरस्वती॥तेनायंरचितोग्रंथअद्वैतामृतसंज्ञितः॥७०॥अद्वैतकवलान्ये
स्वाप्यसारस्वतांगवः॥अमृतसरस्वतीभिः प्रयात्याशुविबुधाःयतिसत्तमाः॥७१॥ ॥इतिश्रीपरमहं
सपरिव्राजकाचार्यहरिहरसरस्वतीशिष्यजगन्नाथसरस्वतीविरचितअद्वैतामृतेपंचमःकवलः॥
॥ ॥समाप्तमिदंसंदोस्पदंभवतु॥

२३

[OrderDescription]
,CREATED=16.10.20 10:09
,TRANSFERRED=2020/10/16 at 10:14:59
,PAGES=46
,TYPE=STD
,NAME=S0004030
,Book Name=M-829-ADAITAMRIT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF

FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF

FILE46=00000046.TIF
,